

МУНИЦИПАЛИТЕТ

ИЛИМИЙ-ПОПУЛЯРДУУ ЖУРНАЛ | Февраль 2019 | № 2 (88) чыгарылышы

Муниципалитет – бул аймактын,
ал жерде жашаган калктын жана ЖӨБ органдарынын үчилтиги

БУЛ САҢДА:

Мыйзамдардагы жаңылыктар

- Текшерүүлөр тууралуу мыйзам кантип аткарылууда? 2
- Административдик-аймактык реформа тууралуу 5
- Бюджет жана бюджет аралык мамилелер тууралуу 6
- Үрөнчүлүктө мамлекеттик дотация тууралуу ..7
- Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы тууралуу 8
- Пробация чөйрөсүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин натыйжалуулугун баалоо тууралуу 9
- Кыргыз Республикасында кыртыштын бонитетин аныктоо тартиби тууралуу 9
- ЖӨБ органдары тарабынан мыйзамдардын сакталуусуна мониторинг жүргүзүү тууралуу..10
- ЖӨБ органдарына юридикалык жардам берүү тартиби тууралуу 10

ЖӨБдүн укуктары жана кызыкчылыктары

- Редакциядан 11
- Туризмди жергиликтүү маанидеги маселелерге кошуш керекпи? 12

- Фостердик үй-бүлөлөрдү тандоону жергиликтүү маанидеги маселелерге кошуш керекпи? 12
- Саламаттык сактоону жергиликтүү маанидеги маселелерге кошуш керекпи? ..13
- Пробацияны жергиликтүү маанидеги маселелерге кошуш керекпи? 13
- Өткөрүлүп берилген функцияларды аткаруу үчүн штаттык бирдиктерди берүү жетиштүү болобу? 14

ЖӨБго мониторинг жана баалоо жүргүзүү

- СЭӨПга мониторинг – айыл өкмөт башчы, жарандар жана жергиликтүү кеңештин депутаттары кандай ролду ойношот? 14

ЖӨБдүн финансысы

- Инвестор менен кантип “достошуп”, жергиликтүү бюджетти эки эсе көбөйтсө болот? 20

Мейкиндиктик пландоо

- Регионалдык/мейкиндиктик пландоонун Европа хартиясы тууралуу. Регионалдык/ мейкиндиктик пландоонун Европа хартиясы (1983-жылдагы Торремолинос Хартиясы) 24
- “Мастер-план” деген эмне? 28

Негиздөөчү жана басып чыгаруучу

Өнүктүрүү саясат институту (ӨСИ)

Башкы редактор, ӨСИ башкаруучу төрайымы
Надежда Добрецова

Аткаруучу редактор
Нургүл Жаманкулова

Кыргыз тилиндеги котормонун редактору
Нургүл Жаманкулова
Дизайн жана жасалгалар
Адил Абдраимов

Кыргыз тилине которгон
Зейнеп Алтымышова

Журнал автордук макалаларды кабыл алат жана муниципалитеттерге даректелген акысыз жарнактарды жайгаштырат.
Журнал акысыз таркатылат, бирок ӨСИ акы төлөп жазылууну уюштуруу укугуна ээ.
Журналдагы макалалар басып чыгаруучу тараптын жана анын өнөктөштөрүнүн

көз карашын сөзсүз эле чагылдырбайт.
Макаланын мазмуну үчүн жоопкерчилик авторлорго жүктөлөт.
Бардык суроолор боюнча төмөнкү даректер аркылуу кайрылыңыздар:
почта – Кыргыз Республикасы, 720001, Бишкек ш., Үмөталиев көч., 108, Өнүктүрүү саясат институту, «Муниципалитет» журналынын редакциясы;
электрондук – office@dpi.kg nadya.dobretsova@gmail.com

Телефондор: (0312) 97-65-30 (31,32,33,34)

Факс: (0312) 97-65-29

Журналда Өнүктүрүү саясат институтунун кызматкерлери тарткан жана Интернеттен алынган сүрөттөр пайдаланылды.

Массалык маалымат каражаттарын каттоо жөнүндө күбөлүктүн каттоо номери 1785.

ISBN 1694-7053

МЫЙЗАМДАРДАГЫ ЖАҢЫЛЫКТАР

Нуржан МАМЫРАЛИЕВА,

ЖӨБ Союзу жана Өнүктүрүү саясат институту үчүн

Текшерүүлөр тууралуу мыйзам кантип аткарылууда?

2018-жылдын 17-декабрында КР Жогорку Кеңешинин Конституциялык мыйзамдар, мамлекеттик түзүлүш, сот-укуктук маселелер жана Регламент боюнча комитети 2016-жылы кабыл алынган “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишине текшерүү жүргүзүү тартиби жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын аткарылышы тууралуу парламенттик угууларды¹ өткөрүштү. Мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары мыйзамдын аткарылышын ар башкача баалай турганы угууларда белгилүү болду. Айталы, текшерүүчү органдар жогоруда аталган мыйзамдын талаптары канчалык сакталып жатканы тууралуу отчет берсе, ЖӨБ органдары текшерүүлөр алардын туруктуу ишине мурдагыдай эле тоскоол болуп жатканына даттанышууда. Ошону менен бирге ЖӨБ органдары кырдаал бир аз да болсо өзгөргөнүн ырасташты. Бирок практика мыйзамдын кайсы жоболорун кайра карап чыгуу керектигин көрсөтүүдө. Мисалы, мыйзамда даттануучулардын жоопкерчилиги тууралуу ченемди киргизүү зарыл. Анткени алар түрдүү мам-

лекеттик органдарга бир эле маселе боюнча кайра-кайра даттануу жазышууда, ал эми ошол даттануулар боюнча мыйзам бузуулар аныкталбайт.

Парламенттик угууларда КР Башкы прокуратурасы жана ЖӨБ органдарынын ишин текшерүүгө укугу бар башка ыйгарым укуктуу органдар маалымат беришти. Ошондой эле Мыйзамды ишке ашыруу максатында жогоруда аталган органдар көрүп жаткан чаралар тууралуу маалымат берилди. Угууларда ЖӨБ органдарынын ишин текшерүү боюнча ыйгарым укуктуу органдардын иши, мыйзамды аткаруу процессиндеги кемчиликтер, ошондой эле ЖӨБ органдары көбүрөөк кетирген каталар талкууга алынды. Угууларга катышууга мамлекеттик органдардын өкүлдөрү, ЖӨБдүн аткаруу органдарынын башчылары, эл аралык жана бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү, көз карандысыз эксперттер чакырылды. Парламенттик угууларга 52 катышуучу, анын ичинде жети аял келишти. Угууларды Комитеттин төрагасынын орун басары, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты Таалайбек ТИЛЛАЕВ алып барды.

Биринчи болуп КР Башкы прокурорунун орун басары Нурлан ДҮЙШӨМБИЕВ сөз алып, аталган Мыйзамды аткаруу максатында КР Башкы прокуратурасы көрүп жаткан чаралар тууралуу маалымат берди. ДҮЙШӨМБИЕВ ЖӨБ органдарынын ишин текшерүү тартиби жөнүндө жобону иштеп

¹ Угуулар “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоору менен биргеликте өткөрүлдү. Долбоорду Швейцариянын Өнүгүү жана кызматташтык агенттиги (SDC) аркылуу Швейцария Өкмөтү каржылайт жана Өнүктүрүү саясат институту аткарат.

чыгуу жана бекитүү тууралуу; текшерүүлөрдүн бардык түрлөрүн (пландуу, пландан тышкаркы, контролдук жана кайра текшерүү) эсепке алуунун бирдиктүү формасы тууралуу; текшерүүлөрдүн жана кетирилген мыйзам бузуулардын жыйынтыктарын прокуратура органдарынын сайтына жайгаштыруунун бекитилген формасы тууралуу айтып берди. Прокуратуранын өкүлү 2017-жылга жана 2018-жылга ЖӨБ органдарынын ишине пландуу текшерүү жүргүзүүгө укугу бар болгон ыйгарым укуктуу органдардын текшерүү жүргүзүүгө бекитилген пландары тууралуу айтып берди. Бүгүнкү күндө ыйгарым укуктуу органдардын жана алардын аймактык бөлүмдөрүнүн бардык текшерүүлөрүн прокуратура органдары каттоого алып турат (эсепке коет).

КР Социалдык фондунун төрагасынын орун басары Эсен НУРДИНОВ берген маалыматка ылайык, 2018-жылга карата Социалдык фонддун Башкы прокуратура бекиткен текшерүүлөр планы <http://socfond.kg> сайтына жайгаштырылган. Планда кирген 159 ЖӨБ органынын ичинен Социалдык фонд 108 ЖӨБ органынын ишине текшерүү жүргүзүп чыккан.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Экологиялык жана техникалык коопсуздук боюнча мамлекеттик инспекциясынын директору Жолдошбек ЖУНУШЕВ өз сөзүндө ЖӨБ органдары экологиялык жана техникалык коопсуздук чөйрөсүндө көп кетирип жаткан мыйзам бузууларга токтолду. Алар: жайыт жерлерин колдонуунун эрежелерин бузуу; калктуу конуштун жерлерин пайдалануунун эрежелерин бузуу; жер участкаларын максатсыз пайдалануу; жер участкаларын басып алуу ж.б. Пландагы 421 ЖӨБ органдын ишине текшерүү жүргүзүлдү.

Ооруларды алдын алуу жана мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөл департаментинин директору Төлө ИСАКОВ Департамент пландуу текшерүүлөрдөн сырткары пландуу эмес, контролдук жана кайра текшерүүлөрдү жүргүзүп тураарын белгилеп, пландан тышкаркы текшерүүлөр кандай учурларда жүргүзүлөрүн тактап өттү. Анын айтымында, жарандардан арыздар түшкөндө, адамдын өмүрүнө жана ден соолугуна, айлана-чөйрөгө, жаныбарларга, өсүмдүктөргө жана өлкөнүн коопсуздугуна коркунуч пайда бол-

“Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишин текшерүүлөрдү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө” КР Мыйзамы 2016-жылдын 31-мартында кабыл алынган. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишин ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын текшерүүлөрүнүн бирдей тартибин белгилөө, мамлекеттик органдардын ЖӨБ органдарынын иштерине мыйзамсыз кийлигишүүсүнөн алардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо ушул Мыйзамдын максаты болуп саналат. Мыйзамга ылайык, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишин текшерүү Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын бузууларды айкындоо, алдын алуу жана ага бөгөт коюу, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына усулдук жана/же практикалык жардам көрсөтүү максатында ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан жүргүзүлөт. ЖӨБ органдарынын ишин текшерүүдө негизги роль прокуратура органдарына берилген. Алардын компетенциясына ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар менен пландуу жана пландан тышкаркы текшерүүлөрдү макулдашуу, ошондой эле текшерүүлөрдүн бардык түрлөрүн бирдиктүү эсепке алуу кирет. Муну менен алар андан ары да көз салып, сунуштарын берип турушат.

гон учурларда пландан тышкаркы текшерүүлөр өткөрүлүп турат. Директор ЖӨБ органдарынын ишин текшерүүнүн жыйынтыгы бир маанилүү нерсени көрсөткөнүн белгиледи: эхинококкоз жана альвеококкоз өңдүү мите ооруларга каршы айыл өкмөтүнүн иши аксап жатат жана үй жаныбарлары менен дарылоо-алдын алуу иштери жүргүзүлбөй келет. Комплекстүү ведомство аралык ишке жана калктын саламаттыгы боюнча иштердин планын аткарууга маани берилбей жатат.

Парламенттик угууларда Мыйзамдын негизги демилгечиси, ЖК депутаты Кенжебек БОКОЕВ да сөз сүйлөдү. Депутат мыйзам практикада көп жакшы аткарылбай жатканына, текшерүүчү органдар Мыйзамдын айрым ченемдерин сактабай келатканына, прокуратура Мыйзамдын талаптарын бузган текшерүүчү органдарга реакция жасабаганына жана жоопко тартпай жатканына көңүлдү бурду. Ошондой эле депутат текшерүүлөрдүн процессинде ЖӨБ органдары өз укуктарын жана милдеттерин билбей жатканын белгиледи. БОКОЕВ Комитетке жумушчу топту түзүү тууралуу чечим кабыл алууну сунуштады. Депутаттын айтымын-

да, жумушчу топ маселе менен жеринде толук танышып чыгып, андан соң көчмө изилдөөлөрдүн жыйынтыгы менен КР Жогорку Кеңешинин жыйынында тааныштыра алмак.

КР ЖӨБ Союзунун аткаруучу директору Өмүрбек АЛМАМБЕТОВ Башкы прокуратураны кошпогондо, ЖӨБ органдарын пландуу текшерүүнүн пландарын мамлекеттик органдардын сайттарында жайгаштыруу тууралуу мыйзамдын талаптары аткарылбай жатканына көңүлдү бурду. АЛМАМБЕТОВ мамлекеттик органдардын жана ЖӨБ органдарынын сайттарында жүргүзүлгөн текшерүүлөрдүн жыйынтыктары боюнча маалыматтар болбогонун; мамлекеттик органдар текшерүүчү органдардын (жергиликтүү мамлекеттик администрациялар, Өкмөттүн облустардагы ыйгарым укуктуу өкүлдөрү, салык кызматы жана башкалар) тизмесине кирбеген текшерүүлөрдү жүргүзүп жатканын; ошондой эле журналисттик иликтөөлөрдүн алкагында журналисттер текшерүү жүргүзүп жатышканын белгиледи. Өмүрбек АЛМАМБЕТОВдун баамында, текшерүүчүлөрдүн санынын көптүгү ЖӨБ органдарына түйшүктү көбөйтүүдө.

ЖӨБ органдарынын өкүлдөрү жалпысынан Мыйзамдын кабыл алынышы менен, кырдаал бир аз да болсо оңолгонун белгилешти: текшерүүлөрдүн саны азайды, текшерүү жүргүзүүнүн жол-жобосу ирээтке келди. Бирок текшерүүгө укугу болбогон айрым мамлекеттик органдар эч жүйөсүз эле текшерүү жүргүзүп жаткан учурлар практикада болуп жатат. Жеке таарынычтын жана дооматтардын негизинде айыл өкмөтүнүн ишин терс кабыл алган жарандардын даттануулары жана кайрылуулары да ЖӨБ органдарын текшерүүгө себепчи болуп жатат. Арзыбаган себеп менен даттануу да текшерүүгө түрткү берип, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ишин бир топ убакытка аксатып коюуда. Буга кошумча бир эле даттануунун негизинде түрдүү маморгандар бир нече жолу текшерүү жүргүзгөн учурлар сейрек эмес.

Нарын облусунун Жумгал районундагы Көк-Ой айылдык аймагынын мурдагы башчысы Эльмира МАМБЕТОВА эч жүйөсүз эле түрдүү инстанцияларга даттанган жарандарды жоопко тартуу тууралуу ченемди мыйзамга киргизүүнү өтүндү: “АӨ башчысы катары иштеген алты айдын ичинде эки жолу мага эскертүүнүн ордуна айып салышты. Жеке таарынычтардан улам мага каршы турган бир ууч адамдар мага иштеп кетүүгө бут тосушту. Бул адамдар прокуратурага жана башка инстанцияларга тынбай арыз жазып турду. Акыры жүйөсүз даттануулардын жана аягы көрүнбөгөн текшерүүлөрдүн айынан кызматымдан кетүүгө аргасыз болдум. Мындан улам Башкы прокуратурага суроо менен кайрылгым келет: Эгерде текшерүүлөрдүн жыйынтыгы боюнча айыптоолор тастыкталбаса, негизсиз даттанган жарандарга карата чара көрүүгө болобу? Мындай адамдар ЖӨБ органдарынын нормалдуу ишине тоскоол болуп жатпайбы”.

Кочкор районундагы Кочкор айылдык аймагынын башчысы Рахатбек АБАБАКИРОВ бул кызматка дайындалган сегиз айдын ичинде 10 эпизод боюнча 18 текшерүүнү башынан өткөргөнүн айтып берди. Анын үстүнөн жазылган арыздардын баарын бир ууч адамдан турган топ уюштурган жана алардын катарында мурдагы АӨ башчысы да болгон. РИИБге жана облустук прокуратурага кайра-кайра эле чакыртыша бергендиктен АБАБАКИРОВ ишине талаптагыдай көңүл бура албай жатканын кошумчалады. Айыл өкмөтүнүн башчысы укук коргоо органдарын бейтарап болууга, эгерде коюлуп жаткан айыптар тастыкталбаса, арыздануучуларды жоопко тартууга чакырды.

Катышуучулар ошондой эле текшерүүчү органдар тарабынан дагы эле документтердин түп нускасын тапшыруу тууралуу суроо-талаптар түшүп жатканын белгилешти. Алардын айтымында, прокуратурага жүйөсүз улам-улам чакыртуулар, ЖӨБ органдарына компетентциясына кирбеген же алар

чече албаган маселелерди аткарбаганы үчүн ыйгарым укуктуу органдардын текшерүүлөрү жана салган айыптары жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ишине тоскоол болуп жатат: “Мыйзам кабыл алынгандан кийин текшерүүлөргө байланышкан кырдаал оңолду. Бирок текшерүүчү органдар дагы деле документтердин түп нускасын алып келүүнү талап кылышууда. Ошону менен бирге алар прокуратура органдарынан уруксат алышпайт”, - деп белгиледи Ош облусунун Кара-Суу районундагы Мады айылдык аймагынын башчысы Жамшит МАТАНБАЕВ.

Айрым АӨ башчылары каражаттын жоктугуна байланыштуу кээде эрежелерди бузууга мажбур болушканын, бул эрежелерди сактоо үчүн шарттар түзүлбөгөнүн мойнуна алышты. Нарын облусунун Ак-Талаа районундагы Жерге-Тал айылдык аймагынын башчысы Гүлмайрам УЧУГЕНОВА текшерүүлөр кайсы бир деңгээлде ЖӨБ органдарына өз ишиндеги кемчиликтерди табууга жардам берип жатканын белгиледи: “Экотехинспекциянын, Эсеп палатасынын адистери жөн гана текшербестен, кеп-кеңештерин, консультацияларды беришет. Текшерүүлөрдүн пайдасы мына ушунда деп эсептейм. Бирок мойнубузга алалычы, шарттар түзүлбөгөндүктөн, биз да кээде мыйзамдарды бузууга мажбурбуз. Мисалы, жакында эле Экотехинспекциянын кызматкерлери текшерүү маалында мага өрт коопсуздугунун талаптарына байланыштуу эскертүү беришти – айыл өкмөтүндө кочегар жана имараттын кароолчусу жок. Бирок биздин аймак дотацияда турат, кочегар менен кароолчунун штаттык бирдиги КР Өкмөтү бекиткен айыл өкмөтүнүн типтүү штаттык ырааттамасында каралган эмес. Экинчи бир мисал – МАИ кызматтык автоунаамды дем алыш күндөрү колдонгонум үчүн эскертүү берет. Бирок ай-

ылда ар нерсе болуп калат да. Жумушка дем алыш күндөрү да чыгууга мажбурбуз. Текшерүүчү органдар ЖӨБ органдарынын иш шарттарын эсептеп алууга тийиш же мыйзамдардын талаптарын өзгөртүү тууралуу Өкмөттү кабардар кылышы керек”.

Катышуучулар мамлекеттик ыйгарым укуктарды жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына өткөрүп берүү маселесине да өзгөчө көңүл бурушту. Алардын айтымында, ЖӨБ органдары мамлекеттик ыйгарым укуктарды эч кандай финансылык колдоосуз эле аткарууга мажбур. Демек, мыйзамдагы талаптарды ЖӨБ органдары да, мамлекеттик органдар да бузуп жатышат. Өз кезегинде депутат Кенжебек БОКОЕВ Башкы прокурордун орун басарына кайрылып, мамлекеттик ыйгарым укуктарды финансылык колдоосуз эле өткөрүп берген Финансы министрлигине жана башка мамлекеттик органдарга карата прокуратура органдары кандай чараларды көрүп жатканына кызыкты. Прокурордун орун басары Башкы прокуратура реакция жасоо актылары КР Өкмөтүнө жана КР Финансы министрлигине жиберилгенин, бирок республикалык бюджетте финансы каражаттары жетпегендиктен маселе чечилбей келатканын айтты.

Сөз соңунда Кенжебек БОКОЕВ ЖӨБ органдарынын ишин текшерүүдө прокуратура органдарына маанилүү роль берилгенин кошумчалады: “Биз бул мыйзамды жазып жатканда, Башкы прокуратурага маанилүү ролду бөлүп бергенбиз – Башкы прокуратура жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишин текшерүүгө карата башка ыйгарым укуктуу органдарды контролдоп, ЖӨБ органдарын кызыкчылыктарын жүйөсүз текшерүүлөрдөн коргосун деп ушул ролду бергенбиз. Ошондуктан текшерүүчү органдарга көзөмөлдү күчөтүп, мыйзам бузуулар болгон учурда аларды жоопко тартууңарды өтүнөм”.

Парламенттик угуулардын жыйынтыгын чыгарып жатып, катышуучулар бул маселеге алты айдан кийин кайрылып, аны КР Жогорку Кеңешинин кароосуна жибереш керек деген бир пикирге келишти. Ошондой эле жер-жеринде Мыйзамдын талаптары кантип аткарылып жатканы менен таанышуу үчүн жумушчу топту түзүү тууралуу чечим кабыл алынды.

Административдик-аймактык реформа тууралуу

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2018-жылдын 24-сентябрындагы №189 “Кыргыз Республикасында административдик-аймактык реформаны жүргүзүү боюнча чаралар жөнүндө” Жарлыгын ишке ашыруу максатында КР Өкмөтүнүн 2018-жылдын 28-декабрындагы №461-б Буйругу менен Кыргыз Республикасынын адми-

нистративдик-аймактык түзүлүшүн реформалоону этап-этабы менен жүргүзүүнүн Жол картасы бекирилген. КР Өкмөтүнүн бул буйругу менен министрликтерге, мамлекеттик комитеттерге, административдик ведомстволорго, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн облустардагы ыйгарым укуктуу өкүлдөрүнө, жергиликтүү мамлекеттик админи-

страцияларга, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына (макулдашуу боюнча) бир катар чаралар тапшырылган. Анын ичине төмөнкүдөй чаралар кирет:

- административдик-аймактык реформага даярдык көрүү жана өткөрүү боюнча Координациялык кеңешти түзүү;
- азыркы баскычта жана совет мезгилинде Кыргыз Республикасынын административдик-аймактык түзүлүшүнө байланышкан реформаларга тарыхый талдоо жүргүзүү;
- чек аралаш өлкөлөрдүн чектеш аймактарындагы административдик-аймактык реформа-

лардын эл аралык тажрыйбасына салыштырмалуу анализ жүргүзүү, мында түрдүү ыкмаларды мүмкүн болушунча көбүрөөк камтуу жана реформалоодо принципалдуу позицияларды системага салуу;

- аймактарды өнүктүрүүнү пландоонун учурдагы системасына жана анын башка деңгээлдердеги ушундай эле процесстери менен өз ара байланышына усулдук талдоо жүргүзүү;
- административдик-аймактык түзүлүштүн моделдерин коомдук талкууга чыгаруу жана башкалар.

Бюджет жана бюджет аралык мамилелер тууралуу

“Кыргыз Республикасынын 2019-жылга республикалык бюджетти жана 2020-2021-жылдарга болжолу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынды (2018-жылдын 26-декабрындагы №112 мыйзам). Мыйзам Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексине ылайык иштелип чыкты жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2018-жылдын 26-апрелиндеги № 2397-VI токтому менен бекитилген 2019-жылга Кыргыз Республикасынын Бюджеттик резолюциясынын жана 2020-2021-жылдарга божомолунун негизги артыкчылыктарын жана багыттарын аныктайт.

Мыйзам менен Кыргыз Республикасынын 2019-жылга республикалык бюджетинен жергиликтүү бюджеттер үчүн теңдөө гранттарынын өлчөмдөрү чыгашалардын 2000300,0 миң сом жалпы суммасында бекитилди. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын 2020-2021-жылдарга республикалык бюджетинен теңдөө гранттарынын

өлчөмдөрүнүн болжолу жактырылды. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жер салыгы боюнча базалык ставкаларды же коэффициенттерди жогорулатуунун эсебинен жергиликтүү бюджеттердин кирешелерин көбөйтүү боюнча чечим кабыл алган учурда 2019-2021-жылдарга теңдөөчү гранттардын көлөмүн өзгөртүү бөлүгүндө Мыйзамда чектөөлөр каралды.

Ошондой эле Мыйзам менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына өз кирешелерин (жер салыгы, мүлк салыгы, жерлерди жана мүлктү ижарага берүүдөн түшкөн кирешелер) көбөйтүүгө дем берүү үчүн республикалык бюджеттен 100,0 млн. сом каралган. Бул каражаттарды бөлүштүрүү тартибин КР Өкмөтү аныкташы керек. Мындан тышкары Мыйзамда 2019-2021-жылдарга жалпы мамлекеттик кирешелерден чегерүүлөрдүн нормативдерин белгилөө бөлүгүндө таблицада берилгендей төмөнкүдөй жаңы жактары каралган.

2019-2021-жылдарга жалпы мамлекеттик кирешелерден чегерүүлөрдүн нормативдери

2017-жылдын 28-декабрындагы №218 “Кыргыз Республикасынын 2018-жылга республикалык бюджетти жана 2019-2020-жылдарга болжолу жөнүндө” КР Мыйзамы	2018-жылдын 26-декабрындагы №112 “Кыргыз Республикасынын 2019-жылга республикалык бюджетти жана 2020-2021-жылдарга болжолу жөнүндө” КР Мыйзамы
<p>10-берене. 1. 2018-жылга төмөнкүлөрдөн түшкөн чегерүүлөрдүн ченемдери белгиленсин: 1) жалпы мамлекеттик салыктык түшүүлөрдөн: шаарлардын жана айылдардын жергиликтүү бюджеттери үчүн салык агенти төлөөчү киреше салыгынан жана сатуудан алынуучу салыктан - 50 пайыз өлчөмүндө</p>	<p>10-берене. 1. 2019-2021-жылдарга жалпы мамлекеттик кирешелерден чегерүүлөрдүн төмөнкүдөй ченемдери белгиленсин: 1) салык агенттери тарабынан төлөнүүчү киреше салыгы: • 2019-жылы – шаарлардын жана айыл аймактарынын жергиликтүү бюджеттерине 70 пайыз өлчөмүндө; • 2020-жылы – шаарлардын жана айыл аймактарынын жергиликтүү бюджеттерине 85 пайыз өлчөмүндө; • 2021-жылы – шаарлардын жана айыл аймактарынын жергиликтүү бюджеттерине 100 пайыз өлчөмүндө. 2) сатуулардан салык: • 2019-жылы – республикалык бюджетке 50 пайыз өлчөмүндө;</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • 2020-жылы – республикалык бюджетке 75 пайыз өлчөмүндө; • 2021-жылы – республикалык бюджетке 100 пайыз өлчөмүндө
2) ыктыярдуу патенттин негизиндеги салыктан, милдеттүү патенттөөнүн негизиндеги салыктан, бирдиктүү салыктын негизинде түшүүлөрдөн - шаарлардын жана айылдардын жергиликтүү бюджеттеринин карамагына 100 пайыз өлчөмүндө	3) ыктыярдуу патенттин негизиндеги салык, милдеттүү патенттин негизиндеги салык, бирдиктүү салык – шаарлардын жана айыл аймактарынын жергиликтүү бюджеттерине 100 пайыз өлчөмүндө
3) жер казынасын пайдалануу үчүн салыктан (стратегиялык пайдалуу кендерди: алтынды, мунайды, газды кошпогондо, роялти) алардын иштелип чыккан орду (жайгашкан жери) боюнча шаарлардын жана айылдардын тиешелүү жергиликтүү бюджеттерине - 50 пайыз өлчөмүндө	4) жер казынасын пайдалануу үчүн салык (роялти), стратегиялык пайдалуу кендерди (алтын, мунай зат, газ) кошпогондо – кендерди иштеп чыгуу жери боюнча шаарлардын жана айыл аймактарынын жергиликтүү бюджеттерине 50 пайыз өлчөмүндө
4) жер казынасын (бонустар) пайдалануу үчүн салыктан - республикалык бюджетке 100 пайыз өлчөмүндө	5) жер казынасын пайдалануу үчүн салык (бонус) – республикалык бюджетке 100 пайыз өлчөмүндө
	6) жер казынасын пайдалануу укугу үчүн төлөө – республикалык бюджетке 93 пайыз жана кендерди иштеп чыгуу жери боюнча шаарлардын жана айыл аймактарынын жергиликтүү бюджеттерине 7 пайыз өлчөмүндө
	7) жергиликтүү маанидеги инфратүзүмдү өнүктүрүүгө жана күтүүгө чегерүү – республикалык бюджетке 80 пайыз жана кендерди иштеп чыгуу жери боюнча шаарлардын жана айыл аймактарынын жергиликтүү бюджеттерине 20 пайыз өлчөмүндө
2. Жалпы мамлекеттик салыктарды алардын болжолун ашыра аткаруу суммаларын республикалык жана жергиликтүү бюджеттердин ортосунда бөлүштүрүүнү салыктардын ар бир түрү боюнча пландык түшүүлөрдөн чегерүүлөрдүн бекитилген ченемдери боюнча жүргүзүлө тургандыгы белгиленсин.	2. Жалпы мамлекеттик кирешелердин пландан ашык келип түшүү суммаларын республикалык жана жергиликтүү бюджеттердин ортосунда бөлүштүрүү кирешенин ар бир түрү боюнча чегерүүлөрдүн бекитилген ченемдерине ылайык жүргүзүлөт.
3. Жергиликтүү салыктардан жана салыктык эмес жыйымдардан түшүүчү жергиликтүү бюджеттердин кирешелери башка деңгээлдеги бюджетке алынууга жатпайт ¹ .	сноска?

Үрөнчүлүктө мамлекеттик дотация тууралуу

“Үрөнчүлүктө мамлекеттик дотация жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынды (2019-жылдын 2-февралы, № 22). Мыйзам долбоорунун максаты – айыл чарба товар өндүрүүчүлөрүн айыл чарба маданий өсүмдүктөрүнүн сорттук сертификатталган үрөндөрү менен камсыздоодо мамлекеттик колдоо жана мамлекеттик дотация механизмдин киргизүү аркылуу айыл чарбанын артыкчылыктуу маданий өсүмдүктөрүнүн сорттук сертификатталган үрөндөрүн өндүрүү жана сатуу үчүн Кыргыз Республикасынын үрөнчүлүк чарбаларына жагымдуу шарттарды түзүү болуп саналат. Мамлекеттик дотациялоо артыкчылыктуу айыл чарба маданий өсүмдүктөрүнүн сертификатталган сорттук үрөнүн себүүгө берүү үчүн үрөнчүлүк чарбаларына чыгымдардын бир бөлүгүнүн ордун толтуруу-

га бөлүнүүчү бюджеттик каражаттарды жыл сайын Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталуучу суммасы катары аныкталат. Мамлекеттик дотациялоо жайылтылуучу артыкчылыктуу айыл чарба өсүмдүктөрү - күздүк жана жаздык буудай, арпа, кант кызылчасы, пахта, жүгөрү, төө бурчак, беде жана эспарцет.

Үрөнчүлүктө мамлекеттик дотация республикалык бюджеттеги каражаттын эсебинен жүзөгө ашырылат. Мамлекеттик дотациялоо үчүн бөлүнүүчү каражаттар Кыргыз Республикасынын кезектеги финансылык жылга республикалык бюджетти жөнүндө мыйзамда каралат.

Үрөнчүлүктө артыкчылыктуу айыл чарба өсүмдүктөрүн мамлекеттик дотациялоону ишке ашыруучу органдар болуп айыл чарба чөйрөсүндө

саясатты ишке ашырган ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн облустардагы ыйгарым укуктуу өкүлдөрү, жергиликтүү мамлекеттик администрациялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары (макулдашуу боюнча) эсептелет. Муну менен жергиликтүү өз

алдынча башкаруу органдары макулдашкан учурда сертификатталган сорттук үрөндөрүнө квоталарды бөлүштүрүү боюнча комиссиянын ишине жана артыкчылыктуу айыл чарба өсүмдүктөрүнүн үрөнчүлүгүндө мамлекеттик дотация берүүгө багытталган башка иш-чараларга катыша алат.

Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы тууралуу

КР Президенти 2019-жылды “Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы” деп жарыялоо жөнүндө Жарлыкка кол койду (2019-жылдын 11-январы, №1 ПЖ). 2018-жылы аймактарды өнүктүрүү орто мөөнөттүү келечекке карата өлкөнүн өнүгүүсүндөгү өзөктүк артыкчылык катары аныкталган. Аймактарда бизнести өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү маселелерине өзгөчө көңүл бурулган. Жарлыктын текстинде 2019-жылы өлкөнү өнүктүрүүдөгү санариптик негиздер негизги багыт болоору белгиленген. Биринчи кезекте Кыргыз Республикасынын бардык аймагында кеңири тилкелүү интернетти камсыз кылуу керек, анын жыйынтыгында өлкө маалыматтарды берүүчү глобалдык тармактарга жана магистралдарга кыйла натыйжалуу, ишенимдүү жана арзан кошулат.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2018-жылдын 31-октябрындагы № 221 «2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы жөнүндө» Жарлыгы менен бекитилген 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын Өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясынын «2023-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн приоритеттүү багыттары» деген V бөлүмүнө ылайык санариптик технологиялар билим берүү, саламаттык сактоо, туризм, айыл чарбасы, телекоммуникациялар, банк сектору, жеңил өнөр жайы жана курулуш сыяктуу чөйрөлөргө артыкчылыктуу түрдө киргизилүүгө тийиш. Интернет технологияларын колдонуу аркылуу региондордун жашоочулары бизнести өнүктүрүүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрүнө жашаган жерине карабастан ээ болушу керек. Интернет сооданын жаңы инструменттери аркылуу региондор ортосундагы жана чек аралык сооданы өнүктүрүү зарыл. Ар бир фермер рыноктордун абалы жана өстүрүлгөн продукцияны сатып өткөрө турган максаттуу рыноктордогу анын болжолдуу баасы жөнүндө маалыматты интернет кызмат көрсөтүүсү аркылуу алып турууга тийиш. Интернет платформалар региондордо чакан жана орто бизнес үчүн зарыл болгон маалыматтар алынуучу орун болуп калат. Маалыматтык коомду куруу, ошондой эле санариптик трансформациялоону жана өлкөнү социалдык-экономикалык өнүктүрүүнү тездетүүгө багытталган мамлекет-

тин, жеке сектордун жана жарандык коомдун күч аракеттерин бириктирүү максатында КР президенти төмөнкүлөрдү токтомо кылды:

1. 2019-жыл Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы деп жарыялансын.
2. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары үчүн Кыргыз Республикасынын Коопсуздук кеңешинин 2018-жылдын 14-декабрындагы №2 чечими менен жактырылган «Санарип Кыргызстан 2019-2023» Санариптик трансформациянын концепциясын ишке ашыруу маанилүү милдет деп эсептелсин.

КР Президентинин Жарлыгы менен КР Өкмөтүнүн алдына так тапшырмалар коюлган. Бул тапшырмалар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына карата маанилүү пункттарды камтыйт:

- бирдиктүү идентификациялоо системасын, электрондук билдирүүлөрдүн бирдиктүү системасын, санариптик төлөмдөрдүн бирдиктүү системасын, “Түндүк” ведомстволор аралык электрондук өз ара аракеттенүү системасын, электрондук мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн порталын жана мобилдик тиркемесин түзүү жана киргизүү;
- “Санарип аймак” деген муниципалдык башкаруунун санариптик платформасын түзүү жана киргизүү;
- региондордун адистешүүсүн арттырууга жана өсүш орду болгон 20 шаарды ишке киргизүүгө, алардын атаандаштык артыкчылыктарын жана экспорт кылуучу ишканаларга мамлекеттик колдоо көрсөтүү чараларын күчөтүүгө багытталган инвестициялык долбоорлорду ишке ашырууну тездетүү;
- мамлекет кепилденген социалдык кызмат көрсөтүүнүн интернаттык мекемелерге альтернативдүү болгон системасын жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү механизми аркылуу өнүктүрүү;
- региондордогу инфраструктураны өнүктүрүүнү жана калкты жайгаштыруунун оптималдуу системасын калыптандырууну эске алып, административдик-аймактык реформа боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;

- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен чогуу жергиликтүү бюджеттердин

киреше табуудагы потенциалын көтөрүү боюнча чараларды күчөтүү.

Пробация чөйрөсүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин натыйжалуулугун баалоо тууралуу

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 31-декабрындагы №641 Токтому менен “Жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын пробация чөйрөсүндөгү ишинин натыйжалуулугун баалоо методикасы” бекитилди. Методика пробация чөйрөсүндөгү мыйзамдарда каралган жергиликтүү мамлекеттик администрацияларга жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органдарына жүктөлгөн милдеттердин жана функциялардын аткарылышынын натыйжалуулугун аныктоо максатында алардын ишин баалоо тартибин белгилейт. Жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органдарынын пробация чөйрөсүндөгү ишинин натыйжалуулугун баалоо ыйгарым укуктуу мамлекеттик пробация органы жана анын аймактын бөлүмдөрү тарабынан ишке ашырылат. Баалоо көрсөткүчтөрү болуп төмөнкүлөр эсептелинет:

- пробация боюнча кеңештин планынын аткарылган иш-чараларынын саны;
- социалдык камсыздоо чөйрөсүндөгү мыйзамдарга ылайык социалдык жөлөк пул, пенсия жана компенсация катталган пробация кардарларынын саны;
- жумушка орношкон пробация кардарларынын саны;
- реабилитациялоо борборлоруна (социалдык

жатаканалар) жайгаштырылган пробация кардарларынын саны;

- билим алып жаткан пробация кардарларынын саны;
- жоголгон күбөлүктөрүн жана документтерин калыбына келтирген пробация кардарларынын саны;
- республикалык бюджеттен каржылоо болгон учурда пробация кардарларын жайгаштыруу үчүн түзүлгөн жана иштеп жаткан реабилитациялоо борборлорунун (социалдык жатаканалардын) саны.

Эскерте кетсек, 2017-жылдын 24-февралындагы №34 “Пробация жөнүндө” КР Мыйзамына ылайык, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына пробациянын учурдагы милдеттерин чечүүдө жана айкын иш-чараларын аткарууда пробация органдары менен өз ара аракеттенүү жана аларга көмөк көрсөтүү милдети жүктөлгөн. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын алдында жана коммерциялык эмес уюмдардын колдоосунда пробациянын кардарлары үчүн реабилитациялоо борборлору (социалдык жатаканалар) түзүлүшү мүмкүн. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары реабилитациялоо борборлорунун (социалдык жатаканалардын) иштешин камсыз кылат жана пробациянын кардарларын кайра социалдаштыруу боюнча милдеттерди чечүүдө пробация органдарына көмөк көрсөтөт.

Кыргыз Республикасында кыртыштын бонитетин аныктоо тартиби тууралуу

КР Өкмөтүнүн 2019-жылдын 25-февралындагы №87 Токтому менен Кыргыз Республикасында кыртыштын бонитетин аныктоо тартиби бекитилди. Ушул Тартип жер-кадастрдык маалыматтардын тууралыгын камсыз кылуу, жерлердин кыртышынын (топурагынын) сапаттык курамындагы болгон өзгөрүүлөрдү аныктоо жана пландуу-картографиялык материалдарда көрсөтүү, кыртышты бонитировкалоо тартибинин укуктук мамилелерин жөнгө салуу, ошондой эле бирдиктүү технология боюнча кыртышты бонитировкалоо, республикалык деңгээлде алынган натыйжалардын салыштырыла тургандыгын камсыз кылуу максатында

иштелип чыккан. Тартипке ылайык, Кыртышты бонитировкалоо боюнча иштердин заказчыларынын бири болуп жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органдары эсептелинет. Кыртышты бонитировкалоо боюнча иштерди жүргүзүүнүн башкы долбоорчусу (аткаруучусу) болуп жерге жайгаштыруу, топографиялык, картографиялык, топурактык, агрохимиялык, геоботаникалык жана башка изилдөө иштерин, топуракка, сууга жана өсүмдүк үлгүлөрүнө анализ жүргүзүүчү тийиштүү институт эсептелет. Бул тартип жергиликтүү кеңешке Салык кодексинин 337-беренесинин 6-бөлүгүндө каралган өзүнүн ыйгарым укуктарын толук ишке

ашырууга мүмкүнчүлүк берет. Бул беренеге ылайык, жергиликтүү кеңештер айыл чарба жерлерин пайдалангандык үчүн жер салыгынын базалык ставкасын кыртыштын бонитетин, ошондой эле

айыл чарба жерлерин пайдаланбагандыгы үчүн ал жеткис күчтүн таасири болгон учурлардан сырткары, календардык жылдын ичинде бирден кем эмес көбөйтүүгө укугу бар.

ЖӨБ органдары тарабынан мыйзамдардын сакталуусуна мониторинг жүргүзүү тууралуу

КР Мамлекеттик кадр кызматынын 2018-жылдын 26-декабрындагы №158 Буйругу менен, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарында жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызмат чөйрөсүндөгү мыйзамдардын сакталышына мониторинг жүргүзүүнүн критерийлери жана индикаторлору бекитилген.

Мыйзамдардын сакталышына мониторинг жүргүзүү боюнча критерийлер жана индикаторлор Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик кадр кызматы системасында коррупциялык тобокелдиктерди азайтуу боюнча иш-чаралардын деталдуу планын ишке ашыруу максатында даярдалган. Деталдуу планды Кыргыз Республикасынын Коопсуздук кеңешинин 2018-жылдын 17-майындагы Коррупцияга каршы саясаттын мамлекеттик стратегиясын ишке ашырылышын контролдоо боюнча Жумушчу топ бекиткен. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарында жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызмат чөйрөсүндөгү мыйзамдардын сакталышына мониторинг жүргүзүүдө 24 критерий каралган. Алар

беш баллдык шкала менен бааланат. Эң жогорку балл - 12. Баалоо төмөнкүдөй категорияларга бөлүштүрүлгөн:

- 1) жумуштар жүргүзүлбөйт, мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө мыйзамдарды аткаруу боюнча өтө одоно тартип бузуулар бар – 72 баллдан аз баа берилет;
- 2) жумуштар жүргүзүлөт, мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө мыйзамдарды аткаруу боюнча олуттуу тартип бузуулар бар – 73 баллдан 90 баллга чейин баа берилет;
- 3) жумуштар жүргүзүлөт, мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө мыйзамдарды аткаруу боюнча тартип бузуулар бар – 91 баллдан 106 баллга чейин баа берилет;
- 4) жумуштар жүргүзүлөт, мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө мыйзамдарды аткаруу боюнча айрым бир тартип бузуулар бар – 107 баллдан 114 баллга чейин баа берилет;
- 5) жумуштар тартип бузууларсыз жүргүзүлөт – 115 балл жана андан жогору баа берилет.

ЖӨБ органдарына юридикалык жардам берүү тартиби тууралуу

КР Өкмөтүнүн 2018-жылдын 20-декабрындагы №594 Токтому менен Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам системасынын субъекттеринин өз ара аракеттешүү тартиби бекитилди. Ушул Тартип «Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө» КР Мыйзамын ишке ашыруу максатында бекитилди жана мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы, башка уюмдардын жана адамдардын ортосундагы натыйжалуу кызматташууну уюштурууга багытталган. Ушул тартиптин максаты жеке жактарга (мындан ары - арыз ээси/алуучу) мамлекет кепилдеген юридикалык жардамды ыкчам жана талаптагыдай көрсөтүү болуп саналат. Мындан ары «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» КР Мыйзамынын 18-беренесинин 1-бөлүгүнүн 24-пунктун ишке ашыруунун алкагында, жергиликтүү өз

алдынча башкаруу органдары калкка консультациялык-укуктук жардам берүүдө ушул Тартипти колдонмоого алууга тийиш.

Бирок бул тартип ЖӨБ органдары «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» Мыйзамдын 20-беренеси талап кылгандай калкка укуктук консультацияларды кантип уюштурушу керек деген суроого жооп бербейт. Тартип бул суроого кыска гана жооп берет: «Консультациялык-укуктук жардам бардык субъекттер тарабынан оозеки, жазуу формаларында, ошондой эле башка жеткиликтүү коммуникациялык байланыштарды колдонуу аркылуу берилет».

Ушул тапта Өнүктүрүү саясат институту Шаардык ЖӨБ органдары тарабынан укуктук жардамды уюштуруу жөнүндө Типтүү жобонун долбоорун даярдап жатат.

Редакциядан

Мыйзамдардын долбоорлорун, башка ченемдик укуктук актыларды талкуулоо, башка маанилүү чечимдерди кабыл алуу процессинде дээрлик 500 ЖӨБ органы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине жана Өкмөтүнө тең укуктуу өнөктөш боло алышпайт. Себеби жеке макулдашуулар өзүн актабаган ресурстарды талап кылат. Мындан тышкары жеке тартипте макулдашуу мунасага алып келбейт. Себеби айрым бир учурларда ЖӨБ органдарынын кызыкчылыктары бири-биринен айырмаланып, карама-каршы келиши ыктымал. Дүйнөдө бул процессте ЖӨБдүн кызыкчылыктарынын мыйзамдуу өкүлү – муниципалдык ассоциациялар аркылуу иштөө механизми кеңири колдонулат. Кыргыз Республикасында жалгыз легитимдүү муниципалдык бирикме – бул «КР Жергиликтүү өз алдынча башкарууларынын Союзу» Юридикалык жактардын бирикмеси. КР ЖӨБ Союзунун 20 жылдык тарыхы бар жана ЖӨБдү өнүктүрүүдө мамлекеттин ийгиликтүү өнөктөшү болгонун далилдей алды. Бул мезгил аралыгында айрым бир жыйынтыктарга жетүү мүмкүн болду. Муну менен катар, ЖӨБ органдарынын кызыкчылыктарынын легитимдүү өкүлү катары ЖӨБ Союзунун статусу мыйзамдарда бекитилген.

Өлкөнүн жергиликтүү өз алдынча башкаруусун уюштуруунун жана ишинин негиздери биринчи кезекте Кыргыз Республикасынын Конституциясында белгиленген. Конституция менен катар мамлекеттик башкаруу системасында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ролун аныктаган жана ЖӨБ органдарынын ишмердигин жөнгө салган атайын, тармактык мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар (мындан ары - ЧУА) да бар. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жаатындагы мыйзамдар туруктуу өркүндөтүлүп келатат. Ошол эле кезде жергиликтүү өз алдынча башкаруу системасына же оң, же терс таасирин тийгизген өтө көп өзгөрүүлөр да болуп турат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун конституциялык маңызын көп жакшы түшүнбөө жана аны мамлекеттик органдын бир бутагындагы деңгээли боюнча төмөн орган катары кабыл алуу көп учурда ЧУАга жергиликтүү өз алдынча башкаруунун кызыкчылыктарына карама-каршы келген өзгөрүүлөрдү киргизүүгө, ошондой эле ЖӨБ чөйрөсүндөгү атайын мыйзамдар менен тармактык мыйзамдардын макулдашылбай калуусуна алып келет. Аны менен катар, ушул күнгө чейин эч кандай административдик жана финансылык камсыздоосуз эле ЖӨБ органдарына кошумча милдеттерди жана ыйгарым укук-

тарды жүктөгөн мыйзам долбоорлору демилгеленип жатат.

Учурда Өнүктүрүү саясат институту жана ЖӨБ Союзу ченемдик укуктук актыларга жана өкмөттүн чечимдерине экспертиза жүргүзүп, өтө оор ишти жасап жатышат. “Элдин үнү жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоору (мындан ары – ЭУЖӨБОЖ Долбоору) бул жумуштардын басымдуу бөлүгүнө колдоо көрсөтүүдө. Долбоорду Швейцариянын Өнүгүү жана Кызматташтык агенттиги (SDC) аркылуу Швейцария Өкмөтү каржылайт жана Өнүктүрүү саясат институту ишке ашырат.

ЖӨБ органдарынын кызыкчылыктарын коргоп, ӨСИ жана ЖӨБ Союзу мамлекеттик органдарга каршы пикир билдирген учурлар сейрек эмес. Бирок муниципалитеттердин өздөрү бул иштердин жүрүшү жана жыйынтыгы кандай болгонунан дайыма эле кабардар боло бербейт. Ошондуктан “Муниципалитет” журналы “ЖӨБдүн укуктары жана кызыкчылыктары” деп аталган жаңы түрмөктү ачууну чечти. Бул түрмөктө жаңы мыйзам чыгаруу демилгелери тууралуу маалымат берилип, жаңы мыйзамдарда жана киргизилген өзгөртүүлөрдө ЖӨБ органдарынын кызыкчылыктары кантип эске алынып жатканы, же тескерисинче, эмне үчүн андай болбой калганы жөнүндө материалдар жайгаштырылат.

Өз убагында, дыкат жана кесипкөйлүк менен жүргүзүлгөн экспертиза мыйзам долбоорлорунун, ЧУАнын сапатын бир кыйла жогорулатууга, мыйзамдардын ЖӨБ органдарынын ишине тийгизген таасиринин ыктымал кесепеттерине талдоо жасоого жол ачат. Демилгечилер берген сунуштамалар жана жүйөлүү сунуштар аларды туура нукка багыттап, ченем чыгаруучу органдар мыйзамдарды жана башка ченемдик укуктук актыларды кабыл алганга чейин эле маселелерди чечүүнүн ыңгайлуу жолдорун макулдашып табууга жардам берет.

Анткен менен, бул процеске жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары өздөрү да катышууга тийиш. Ошондуктан «Муниципалитет» журналы ЖӨБ органдарын сунушталып жаткан ЧУА долбоорлоруна карата да, ӨСИ менен ЖӨБ Союзунун комментарийлерине жана сунуштамаларына карата да өз пикирин билдирүүгө чакырат.

Надежда ДОБРЕЦОВА,
“Муниципалитет” журналынын
башкы редактору,
Өнүктүрүү саясат институтунун
башкаруу төрайымы

*Түрмөк ЖӨБ Союзу менен Өнүктүрүү саясат институтунун
КОЖОШЕВА Н., ОРОЗБАЕВ Б., БЕКИЕВ Б., ЧАНДЫБАЕВА А.
жана башка эксперттеринин биргелешкен аракеттери менен даярдалды*

Туризмди жергиликтүү маанидеги маселелерге кошуш керекпи?

“Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзам Долбооруна каршы пикир (“Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” КР Мыйзамына, Административдик жоопкерчилик жөнүндө КР Кодексине, КР Салык кодексине). Сунушталып жаткан долбоор менен “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” КР Мыйзамынын 18-беренеси жаңы жергиликтүү маанидеги маселе менен толукталат. Ал: “Кыргыз Республикасынын туризм жөнүндө мыйзамдарына ылайык, туризм чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты ишке ашырууга көмөктөшүү”. Туризмди өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүгө ЖӨБ органдарынын катышуусу өңдүү идея жалпысынан колдоого алаарлык. Бирок туризм маселеси жана туризм аркылуу эл аралык имиджди түзүү маселеси мамлекеттин артыкчылыктуу укугу болгонун эстен чыгарбаш керек. “Кыргыз Республикасынын Өкмөтү жөнүндө” КР Конституциялык Мыйзамына ылайык, Өкмөт туризм чөйрөсүндө бирдиктүү мамлекеттик саясатты жүргүзүүнү камсыз кылат. Ошондой эле бул багыттагы концепцияларды жана программаларды бекитет.

Туризм тармагындагы мамлекеттик саясатты Кыргыз Республикасынын Президенти, Жогорку Кеңеши башында турган мамлекеттик органдар аныкташат. Буга байланыштуу, КР Конституциясынын 3-беренесинин 4-пункту боюнча, мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын туризм чөйрөсүндөгү иш милдеттери менен ыйгарым укуктары так бөлүштүрүлүшү керек. Бирок сунушталып жаткан мыйзам долбоорунда бул маселе каралган эмес. Бул конституциялык принцип туризм чөйрөсүндөгү тигил же бул функцияларды жана ыйгарым укуктарды аткаруу үчүн жооптуу башкаруу органдарын, ошондой эле ушул функцияларды жана ыйгарым укуктарды аткаруу үчүн финансы жана башка ресурстарды так аныктап алууга жол ачат. Натыйжада ар бир жооптуу орган өзүнө жүктөлгөн функцияларды жана ыйгарым укуктарды эффективдүү жана талаптагыдай аткара алат.

Жогоруда сөз болгондорду эсепке алуу менен, мыйзам долбоорунун демилгечисине долбоорду КР Конституциясынын 4-беренесинин 3-пунктунун талаптарына ылайык толук иштеп чыгуу сунушталат (Чыг. №203, 2017-жылдын 2-декабры).

Фостердик үй-бүлөлөрдү тандоону жергиликтүү маанидеги маселелерге кошуш керекпи?

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты М.Э.МАВЛЯНОВА демилгелеген “Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзам долбооруна каршы пикир. Мыйзам долбоору менен КР Балдар жөнүндө кодексине ЖӨБ органдарына караштуу Социалдык маселелер боюнча комиссиянын милдеттерин көбөйтүүнү караган өзгөртүүлөрдү киргизүү сунушталат. Бул максатта комиссияга төмөнкүдөй милдеттер жүктөлмөкчү: камкорчуларды, асырап алуучуларды, фостердик же багуучу үй-бүлөлөрдү тандоо; камкорчуларга, фостердик жана багуучу үй-бүлөлөргө консультативдик жана психологиялык жардам берүү; фостердик же багуучу үй-бүлөлөрдө болгон балдардын укугун коргоо тармагында текшерүү формасындагы контролду жүзөгө ашыруу; фостердик же асыроочу үй-бүлөдө болгон баланын ден соолугунун жана турмуш-тиричилигинин абалына жарандык коомдун өкүлдөрү менен биргеликте мониторинг жүргүзүү.

“Кыргыз Республикасынын Өкмөтү жөнүндө” КР

Мыйзамынын 10-беренесинин 7-пунктуна ылайык, Өкмөт балдарды коргоо, социалдык камсыз кылуу чөйрөсүндө бирдиктүү мамлекеттик саясатты жүргүзүүнү камсыз кылат. Сунушталып жаткан Мыйзам долбоору КР Балдар жөнүндө кодексинин колдонуудагы редакциясына каршы келет. Ага ылайык, камкорчулардын, көзөмөлчүлөрдүн жана багуучу ата-энелердин, асырап алуучулардын милдеттерин аткарууга жөндөмдүү адамдарды эсепке алууну жана тандоону жүргүзүү; баланы бул үй-бүлөгө (асыроочу) тарбиялоого өткөрүп берүү үчүн багуучу ата-энелер менен келишимдерди түзүү; камкорчулардын, көзөмөлчүлөрдүн жана багуучу ата-энелердин, асырап алуучулардын милдеттерин аткарууга жөндөмдүү адамдарды окутуп үйрөтүүнү уюштуруу милдеттери балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга жүктөлгөн (КР Өкмөтү). КР Конституциясынын 113-беренесинин 2-пунктун, 3-берененин 4-пунктун эске алуу менен, жогоруда айтылган ыйгарым укуктар ЖӨБ органдарына “ЖӨБ органдарына айрым мамле-

кеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү тартиби жөнүндө” КР Мыйзамына ылайык өткөрүлүп берилиши керек. Бул мыйзамга ылайык, мамлекеттик ыйгарым укуктар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына мыйзамдын же келишимдин негизинде берилиши мүмкүн. Жогоруда баян-

далгандарга байланыштуу мыйзам долбоорунун демилгечисине мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү механизмдерин КР Конституциясында жана КР мыйзамдарында белгиленген тартипте колдонуу сунушталды (Чыг. №280, 2019-жылдын 19-февралы).

Саламаттык сактоону жергиликтүү маанидеги маселелерге кошуш керекпи?

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты Б.ТУРУСБЕКОВ демилгелеген “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзам Долбооруна каршы пикир.

Мыйзам долбоору менен “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” КР Мыйзамынын 18-беренесин жаңы жергиликтүү маанидеги маселе менен толуктоо сунушталууда. Ал: “саламаттык сактоо тармагындагы программаларды ишке ашыруу үчүн шарттарды камсыз кылуу”. КР Конституциясынын 47-беренесине ылайык, мамлекет медициналык тейлөөгө жеткиликтүүлүктү кепилдейт. Бул кепилдикти ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган өлкө боюнча бирдей деңгээлде камсыз кылууга тийиш. Колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, сала-

маттык сактоо тармагында бирдиктүү мамлекеттик саясатты жүргүзүү КР Өкмөтүнүн ыйгарым укуктарына кирет. КР Конституциясынын 113-беренесинин 2-пунктуна жана “ЖӨБ органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү тартиби жөнүндө” КР Мыйзамына ылайык, мамлекеттик ыйгарым укуктар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына мыйзамдын же келишимдин негизинде берилиши мүмкүн. Өткөрүлүп берилген ыйгарым укуктар боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары мамлекеттик органдарга отчет беришет. Жогоруда баяндалгандарга байланыштуу мыйзам долбоорунун демилгечисине мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү механизмдерин КР Конституциясында жана КР мыйзамдарында белгиленген тартипте колдонуу сунушталды (Чыг. 2019-жылдын 11-февралы).

Пробацияны жергиликтүү маанидеги маселелерге кошуш керекпи?

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү демилгелеген “Пробация институтун жайылтуу маселелери боюнча Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзам Долбооруна каршы пикир (КР Өкмөтүнүн 2018-жылдын 6-ноябрындагы №525 Токтому).

Долбоор менен “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” КР Мыйзамынын 18-беренесин жаңы жергиликтүү маанидеги маселелердин тизмегин толуктоо максатында өзгөртүүлөрдү киргизүү сунушталат. Ал: “пробация органдарына күндөлүк милдеттерди чечүүдө жана пробациянын конкреттүү иш-чараларын аткарууда көмөк көрсөтүү”. Мыйзам долбоорунун концепциясына ылайык, мамлекеттик органдардын компетенциясына тиешелүү болгон мындай түрдөгү иш-чаралар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына да тиешелүү болот. Бул болсо жалпысынан КР Конституциясынын 3-беренесинин 4-пунктунда каралган мамлекеттик органдар менен ЖӨБ органдарынын функцияларын жана ыйгарым укуктарын бөлүштүрүү тууралуу конституциялык ченемге карама-каршы келет. Мындан тышкары КР Конституциясы жана “Жергиликтүү өз алдын-

ча башкаруу жөнүндө” КР Мыйзамы “жергиликтүү маанидеги маселелер” түшүнүгүн тиешелүү аймактын калкынын тумуш тиричилигин камсыз кылган, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана алардын кызмат адамдары чечкен, ошондой эле жарандар өз эркин түз билдирүү жолу менен чечилген маселелер катары аныктаган.

Жергиликтүү маанидеги маселелердин тизмесин жүйөсүз жана кайра-кайра өзгөртө берүү аларды формалдуу түрдө эле бекитип коюп, бирок иш жүзүндө аткарылбай калуусуна же натыйжасыз аткарууга алып келет. Атүгүл КР Бюджеттик кодексинин 49-беренесинин 3-бөлүгү мамлекеттик органдарга билип туруп тиешелүү компенсацияны камсыз кылбастан жергиликтүү бюджеттердин чыгашаларын көбөйтүүгө алып келүүчү иш-чараларды жүзөгө ашыруу боюнча чечимдерди кабыл алууга тыюу салат. Жогоруда айтылгандарды эсепке алуу менен, КР Өкмөтүнө мыйзам долбоорун КР Конституциясынын талаптарын эсепке алуу менен толук иштеп чыгуу сунушталды. Сунуштар жана сунуштамалар Кыргыз Республикасынын Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар Союзу менен биргеликте даярдалды (Чыг. №256, 2019-жылдын 18-январы).

Өткөрүлүп берилген функцияларды аткаруу үчүн штаттык бирдиктерди берүү жетиштүү болобу?

“Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн айрым чечимдерине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтом долбооруна комментарий. КР Өкмөтүнүн токтом долбоорун КР Өкмөтүнө караштуу Жаштар иштери, дене тарбия жана спорт боюнча мамлекеттик агенттиги даярдаган. Токтом долбоору Жаштар иштери, дене тарбия жана спорт боюнча мамлекеттик агенттиктин 12 аймактык бөлүмүнүн (шаардык бөлүмдөрдүн жана секторлордун) 33 штаттык бирдигин шаарлардын мэрия аппараттарынын түзүмүнө өткөрүп берүүнү караштырат. Мында спорт чөйрөсүндөгү өткөрүлүп берилген мамлекеттик ыйгарым укуктарды аткаруу үчүн мамлекеттик кызматчылардын категориясынан муниципалдык кызматчылардын категориясына которулат. Мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү маселеси ЖӨБ органдарына өткөрүлүп берилген мамлекеттик ыйгарым укуктарды аткаруу үчүн штаттык бирдиктерди берүү менен гана чектелбей турганын белгилей кетүү за-

рыл. Ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү маселеси дыкат анализди жана комплекстүү мамилени талап кылат. Алар биринчи кезекте өзүнө төмөнкүлөрдү камтышы керек: мамлекеттик органдар менен ЖӨБ органдарынын функцияларын жана ыйгарым укуктарын бөлүштүрүүнү; ЖӨБ органдарына өткөрүп берүү үчүн зарыл болгон Мамлекеттик агенттиктин ыйгарым укуктарын аныктап алууну; өткөрүлүп берилген ыйгарым укуктарды аткаруу үчүн зарыл болгон финансы каражаттарынын көлөмүн эсептеп чыгууну; жогоруда айтылган мамлекеттик ыйгарым укуктарды ЖӨБ органдарына “ЖӨБ органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү тартиби жөнүндө” КР Мыйзамынын талаптарын сактоо менен мыйзамдын же келишимдин негизинде өткөрүп берүүнү. КР Мамлекеттик агенттигине мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү механизмдерин КР Конституциясында жана КР мыйзамдарында белгиленген тартипте колдонуу сунушталды (Чыг. №297, 2019-жылдын 11-марты).

ЖӨБГО МОНИТОРИНГ ЖАНА
БААЛОО ЖҮРГҮЗҮҮ

СЭӨПга мониторинг – айыл өкмөт башчы, жарандар жана жергиликтүү кеңештин депутаттары кандай ролду ойношот?

Медет СУЛТАМБАЕВ,
ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун МжБ боюнча адиси

ЖӨБ органдарынын ишине мониторинг жана баалоо жүргүзүүнү мындан ары айрым бир долбоорлордо колдонулчу механизм катары карабаш

керек. Бул жергиликтүү кеңештер, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органдары жана жарандар ортосундагы өз ара мамилелердин турук-

туу системасы болууга тийиш. Ошону менен катар бул системада ар бир тарапта өзүнүн кызыкчылыктары, максаттары, милдеттери жана функциялары болушу керек. ЭҮЖӨБОЖ Долбоору¹ мониторинг жана баалоо темасында өткөргөн практикалык окуулар “ЖӨБ органдарынын ишине мониторинг жана баалоо жүргүзүү системасы кантип түзүлүшү керек?” деген маселеде маанилүү тыянакты чыгарууга жол берет.

Долбоордун алкагында Өнүктүрүү саясат институту 2018-жылы октябрь-ноябрь айларындагы программалар менен долбоорлорго мониторинг жана баалоо жүргүзүү боюнча тренинг өткөрдү. Тренингдер Нарын (беш айылдык аймак) жана Ош (он айылдык аймак) облустарындагы 15 пилоттук айылдык аймакта өткөрүлдү. Тренинге 196 адам катышты, алардын 36 пайызын аялдар түздү. Тренинге айыл өкмөт башчылары жана кызматкерлери, айылдык кеңештин депутаттары, биргелешкен мониторинг жана баалоо топторунун мүчөлөрү, жергиликтүү жамааттардын лидерлери катышты.

Программаларга жана долбоорлорго, аны менен катар Биргелешкен аракеттер планына (БАП) мониторинг жана баалоо жүргүзүү көндүмдөрүнө үйрөтүү тренингдин негизги максаты болду. БАП-тар ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун адистеринин консультациялык колдоосу менен даярдалган. Биргелешкен аракеттер планы – бул жамааттын артыкчылыктуу маселелерине негизделген, айылдык аймактын Социалдык-экономикалык өнүгүү программасынын (СЭӨП) бир бөлүгү. Жамааттын артыкчылыктуу маселелери болсо айылдын муктаждыктарын биргелешип аныктоо (ЖМБА) моделинин жардамы менен аныкталат.

Тренинг айылдык аймактардын деңгээлинде мониторинг жана баалоо жүргүзүүдө ЖӨБОНун жана жамаат мүчөлөрүнүн ролун ачып берди. Ошондой эле индикаторлорду иштеп чыгып, аларга жетүүгө чейинки толук процессти көрсөттү. Тре-

нинг Биргелешкен аракеттер планындагы индикаторлордун анализине негизделген. Индикатор – бул объекттин абалын сүрөттөп берүүгө жана баалоого жардам берет. Бул СЭӨПа мониторинг жүргүзгөн учурда өтө маанилүү жана жөнөкөй аспап. Индикатор – бул алдыга коюлган максаттын багытын көрсөтүп турган компас.

Тренингдин жүрүшүндө катышуучулар көрсөткүчтөр (индикаторлор) жасалган иш-аракеттерди, тийгизген таасирин жана узак мөөнөттүү өзгөрүүлөрдү көрсөтүп тураарын билишти. Ошондой эле катышуучулар индикаторлор бирдиктүү принциптерге шайкеш келиши керектигин үйрөнүштү. Ал принциптер: индикаторлор конкреттүү, бир маанилүү, ишенимдүү болуп, бири-бирине карама-каршы келбей, маалыматты чогултууда жеткиликтүүлүк болушу керек. Сандык жана сапаттык индикаторлор менен таанышууга да көңүл бурулуп, катышуучулар конкреттүү мисалдардын негизинде алардын айырмасын көрүштү. Ошондой эле тренингдин катышуучулары иштелип чыккан критерийлер боюнча индикаторлорду тандап алганды үйрөнүштү.

Шаарлардын жана айылдык аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын² даярдоодо жаңы усулдарды жайылтуунун актуалдуулугу дагы бир нерсе менен тастыкталууда: ЖӨБЭММА жана Экономика министрлиги биргелешкен буйругу менен программаны даярдоонун

¹ “Элдин үнү жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорун (мындан ары – ЭҮЖӨБОЖ Долбоору) Швейцариянын Өнүгүү жана Кызматташтык агенттиги (SDC) аркылуу Швейцария Өкмөтү каржылайт жана Өнүктүрүү саясат институту ишке ашырат. Толук маалымат алуу үчүн сайтка кириңиз: www.vap.kg

² Шаарлардын жана айылдык аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын даярдоо боюнча жергиликтүү өз алынча башкаруу органдары үчүн методикалык колдонмо, ЖӨБЭММА жана КР Экономика министрлигинин биргелешкен буйругу менен бекитилген.

**№1 таблица. Мониторингде ЖӨБОнун жана БМжБТнын ролу
(тренингдин катышуучуларынын арасында жүргүзүлгөн сурамжылоо, % менен)**

	Ресурстарга, иш-чараларга жана жыйынтыктарга мониторинг жүргүзүү	Мониторингге катышуу	СЭӨПнын/БАПтын аткарылышына мониторинг жүргүзүүгө катышуу	МжБ боюнча планды иштеп чыгуу
Айылдык кеңештин депутаттары	33,0	34,8	27,7	14,3
Айыл өкмөт башчысы	29,5	32,1	21,4	55,4
БМжБ тобу	40,2	39,3	29,5	12,5

жаңы методикасын бекитишкен. Бул методикада мониторинг жана баалоого чоң көңүл бурулат. Өз тарабынан ЭҮЖӨБОЖ Долбоору ЖӨБ деңгээлинде мониторинг жана баалоо системасын түзүү идеясын жигердүү жайылтууда. Бул системага бардык катышуучулар – ЖӨБ органдары, калк, мамлекеттик органдар камтылган.

Муниципалитет мисалы, үч жылдан кийин кандай болоору СЭӨПда чагылдырылышы керек. СЭӨПны эффективдүү ишке ашыруу көп факторлордон көз каранды жана айылдык аймактын өнүгүүсүнүн бардык өңүттөрүнө таасирин тийгизет. СЭӨП индикаторлорун башкарууга жүргүзүлгөн мониторинг ушундай башкаруучулук факторлордун бири болуп саналат. Ошондуктан тренингдин жүрүшүндө катышуучулар мониторинг жана баалоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгү кандай деп, СЭӨПнын бир бөлүгү катары БАПтын структурасына анализ жасап чыгышты. Биргелешкен мониторинг жана баалоо топтору (БМжБТ) тарабынан мониторинг жасалышы керек болгон индикаторлор тренингдин катышуучуларынын көңүл чордонунда болду. Индикаторлордун бир бөлүгүн ЖӨБ органдары өздөрү гана өлчөй алгандыктан, тренингде БМжБТ, жергиликтүү кеңештин депутаттары менен айыл өкмөтүнүн оперативдик-чарба ишинин алкагындагы мониторингдин ортосундагы ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү маселелери каралды.

СЭӨП индикаторлоруна жүргүзүлчү мониторинг тренингде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жалпы ишине мониторинг жана баалоо жүргүзүүнүн аспабы катары каралды. ЭҮЖӨБОЖ Долбоору окуу процессинде катышуучуларды бир нече маанилүү маселелерди чечүүгө үйрөттү. Биринчиси – бул максаттарга (индикаторлорго) жетүүгө багытталган башкаруу. Экинчиси – бул коомдук пикирди түзүү, СЭӨПда конкреттүү сандарда берилген конкреттүү жыйынтыктар бар.

Үчүнчүсү – бул СЭӨПнын ишке ашырылышына мониторинг жүргүзүү процессине жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүн тартуу. Төртүнчүсү – индикаторлор системасы аркылуу өнүгүүнү натыйжалуу башкаруу маселелери боюнча ЖӨБ органы менен жергиликтүү жамааттын потенциалын жогорулатуу. Өлкөнүн жогорку окуу жайларында билим берүү деңгээли төмөндөп кеткенинен улам, айылдык аймактардын деңгээлинде өнүгүү программаларын башкаруу жаатында квалификациялуу адистердин жетишсиздигине байланыштуу бул өңүт чоң мааниге ээ болуп турат.

ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун байкоолоруна ылайык, СЭӨПда коюлган максаттарга жана индикаторлорго СЭӨП аткаруучулары гана эмес, ошону менен бирге коомчулук жана мониторинг жүргүзүүчү топтор дайыма эле туруктуу мониторинг жасабайт. Эксперттердин баамында, мамлекеттик жана муниципалдык программалар “көрсөтмөлүү мүнөзгө” ээ болгону мына ушуга себеп. Конкреттүү, өлчөнө турган индикаторлордо туюндурулган жыйынтыктарды баалоо аркылуу “көрсөтмөлүү мүнөздөн” реалдуу жыйынтыктарга өтсө болот. Ресурстарды таап, ишке ашыруу механизмдерин жайылтуу гана эмес, ошону менен бирге мониторинг жана баалоонун жыйынтыктарынын негизинде Программанын аткарылышынын жүрүшүнө түзөтүүлөрдү киргизип туруу да маанилүү. Дал ушул индикаторлор Программанын аткарылышынын жүрүшүнө таасир тийгизүүнүн жакшы аспабы болуп берет.

Окуу программалары аркылуу, анын ичинде мониторинг жана баалоо боюнча тренингдер аркылуу ЭҮЖӨБОЖ Долбоору айылдык аймактын ресурстарын башкаруу процессинде ЖӨБ органдарынын ролун ачып берет. Бул жерде айыл өкмөт башчысы, айылдык кеңештин депутаттары жана биргелешкен мониторинг жана баалоо топтору кандай ролду ойной турганын түшүнүп алуу маанилүү. Катышуучулардын ролун түшүнүү мониторинг жана баалоону уюштуруу үчүн өтө маанилүү. Себеби СЭӨПга мониторингди уюштурууда жана өткөрүүдө тараптардын кызыкчылыктары ар түрдүү болгону, кызыкчылыктардын кагылышуусу мүмкүн экени белгилүү болот.

Ченемдик укуктук база мониторинг жана баалоо аркылуу жыйынтыктарды башкарууда үч негизги тараптын ролун аныктаган. Эгерде кыскача

айта турган болсок, айыл өкмөт башчысы СЭӨП долбоорун, анын ичинде индикаторлорду иштеп чыгат. Мониторинг жана баалоо тобу СЭӨПа мониторинг жана баалоо жүргүзөт. Ал эми айылдык кеңештин депутаттары мониторинг жана баалоонун жыйынтыктары боюнча чечим кабыл алышат. Төмөн жактагы таблицада СЭӨПа мониторинг жана баалоо жүргүзүү процессинде катышуучулардын ролун аныктоо боюнча тренингдин катышуучулары арасында жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыктары берилди. Сурамжылоого катышкандардын 34,8% мониторинг жана баалоо жүргүзүүдө депутаттардын ролу бар дешет, мониторинг жана баалоо боюнча Планды даярдоодо айыл өкмөтүнүн ролун көргөндөр – 55,4% жана ресурстарга, иш-чараларга жана жыйынтыктарга мониторинг жүргүзүүдө БМжБ тобунун ролу бар дегендер – 40,2%.

ЭҮЖӨБОЖ Долбоору мониторинг жана баалоо чөйрөсүндөгү ченемдик укуктук базага анализ жасап чыкты. Ага ылайык, ЖӨБОНу башкаруу чөйрөсүндө мониторинг жана баалоо механизмдерин жайылтуу үчүн айрым бир шарттар, анын ичинде индикаторлорго мониторинг жүргүзүү да бар. Кабыл алынган мыйзамдар муну тастыктап турат¹. Бирок мамлекеттик программалардын индикаторлорун жергиликтүү өнүгүү программаларына интеграциялоо оор жана актуалдуу көйгөй бойдон кала берүүдө.

Айыл өкмөтүнүн Регламентинин 6-главасында² көрсөтүлгөндөй, СЭӨПа мониторинг жана баалоо планын иштеп чыгуу зарыл. Анда максаттарга жетүүнүн конкреттүү, өлчөнө турган индикаторлорун көрсөтүш керек. Бул жерде айрым бир суроолор жаралат, бирок аларга бир маанилүү жооп жок: Мониторинг жана баалоо планын түзүү боюнча айыл өкмөтүнүн башчысында жана кызматкерлеринде потенциал барбы? Айыл өкмөтүнүн иш практикасына СЭӨПа мониторинг жана баалоо жүргүзүү механизмдин (индикаторлорду) кантип киргизсе болот? Эң негизги суроо – айыл өкмөтүнүн башчысы жана айылдык кеңештин депутаттары өз ишинде мониторинг жана баалоо жүргүзүү механизмдин киргизүү канчалык маанилүү экенин баамдашабы? Мониторинг жана баалоо жүргүзүү процессине БМжБ топторун кошуу канчалык маанилүү?

Айылдык аймактын деңгээлинде мониторинг жүргүзүү системасында башка бир өзөктүк элемент – бул жергиликтүү кеңештин депутаттары. Жергиликтүү кеңештин депутаттарынын ролу да Айылдык кеңештин Типтүү регламентинде аныкталган³. Регламент депутаттардын ролун мето-

дологияны иштеп чыгуучулары катары аныктаган. Мисалы, Айылдык кеңештин Регламентинин 2-главасы кызмат көрсөтүүлөргө баалоо жүргүзүүнүн методикасын, жергиликтүү бюджеттин каржаттарынын жергиликтүү жамааттын, донордук уюмдардын салымдарынын эсебинен жүзөгө ашырылуучу жергиликтүү демилгелерди/ долбоорлорду/ программаларды, бекитүү, ошондой эле биргелешкен мониторинг жана баалоо топтору, анын курамы жөнүндө жобону бекитүү жана ошол топтордун сунуштарынын негизинде тийиштүү чараларды кабыл алуу милдетин кеңешке жүктөгөн.

Практика көрсөткөндөй, депутаттар мониторинг жана баалоо канчалык маанилүү болгонун түшүнүп, айылдык аймактын СЭӨП индикаторлорунун аткарылышы тууралуу отчетту талап кылмайынча, СЭӨПа мониторинг жүргүзүү боюнча иштер кагаз жүзүндө эле кала берет. СЭӨПнын индикаторлорун аткарууну айылдык кеңештин Иш планына кошуп, айылдык кеңештин сессияларында угуу зарыл.

БМжБ тобу, анын курамы, функциялары ж.б. жөнүндө Жобону даярдоо маселеси ачык бойдон кала берүүдө. Бул Жобону Айылдык кеңештин Регламентинин 2-главасына ылайык, депутаттар кабыл алышы керек. “Эл аралык Интербиллим борбору”⁴ коомдук бирикмесинин Оштогу филиалы мындай жобону иштеп чыгууга аракет жасаган. “Интербиллим” 2018-жылы Ош шаардык кеңешине кабыл алууга документти сунуш кылган. Ал документ БМжБ тобунун укуктук статусун так аныктап бермек. Бирок Оштогу бул иш токтоп калды. Учурда ЭҮЖӨБОЖ Долбоору БМжБТ аркылуу мониторинг жана баалоо жүргүзүүнү жайылтуунун практикалык тажрыйбасына таянуу менен, Биргелешкен мониторинг жана баалоо топтору жөнүндө Жобону даярдап жатат.

Бөтөнчө бир суроо пайда болот: депутаттар, айыл өкмөт башчылары ичүүчү суу менен жабдуу боюнча кызмат көрсөтүүлөргө, саламаттык сактоо кызмат көрсөтүүлөрүнө ж.б. мониторинг жана баалоо жүргүзүү методологиясын иштеп чыга алышабы? Жок деген жооп көбүрөөк жакын. Себеби аларда тийиштүү билим жок. Бирок мындай методологияны жергиликтүү бюджеттеги каражаттын жана өнүгүү боюнча өнөктөштөрдүн эсебинен эксперттерди тартуу менен даярдаса болот.

Биргелешкен мониторинг жана баалоо топторунун ролу айылдык кеңештин депутаттары бекиткен жергиликтүү жамааттын Уставында⁵ да аныкталган. Айталы, Типтүү уставдын 27.5-пунктунда БМжБ тобунун укуктары көрсөтүлгөн. Аталган топ төмөнкүлөргө мониторинг жана баалоо жүргүзүүгө укуктуу: 1) айыл өкмөтүнүн ишине; 2)

¹ “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына толуктоолорду киргизүү жөнүндө” КР Мыйзамы, Бишкек шаары, 2014-жылдын 18-февралы, № 35.

² Айыл өкмөтүнүн Типтүү регламенти. Булагы: <http://dpi.kg/ru/press-room/news/full/1281.html>

³ Айылдык кеңештин Типтүү регламенти. Булагы: http://vap.kg/ru/press_room/news/full/861.html

⁴ Муниципалдык кызмат көрсөтүүлөргө биргелешкен мониторинг жана баалоо жүргүзүү. Усулдук колдонмо. 2018-жыл.

⁵ Жергиликтүү жамааттын Типтүү уставы. Булагы: http://dpi.kg/ru/activities/legislation_ustav/

коомдук уюмдардын жана бирикмелердин ишине; 3) өнүгүү пландарынын (анын ичинде биргелешкен аракеттер пландары, СЭӨП ж.б.) ишке ашырылуусуна; 4) жергиликтүү бюджеттен каржыланган жергиликтүү демилгелердин/долбоорлордун/программалардын ишке ашырылышына. БМжБТ индикаторлорго ылайык СЭӨПнын ишке ашырылышына мониторинг жүргүзө алат жана тийиштүү чараларды көрүү үчүн айылдык кеңештин депутаттарына жыйынтыктарды бере алат.

СЭӨПга мониторинг жана баалоо жүргүзүүдө БМжБ топторунун, депутаттардын жана АӨ башчыларынын ролу аздыр-көптүр аныкталып калганы менен, айылдык аймактын деңгээлинде мониторинг боюнча дайындар базасын түзүү оор маселелердин бири бойдон кала берүүдө. Мониторинг (индикаторлор) боюнча дайындар базасын жүргүзмөйүнчө жана жаңыламайынча СЭӨПнын аткарылышы боюнча жумуштарды баалоо үчүн маалыматтар да болбойт. Менеджер катары бул маселелерге бардык деңгээлдердеги мамлекеттик администрациялардын башчылары кызыгууга тийиш. ЖӨБОнун ишин баалоо мониторингдин дайындар базасынын негизинде түзүлүшү керек. Анын ичинде конкреттүү көрсөткүчтөргө, маалыматтарды туруктуу түрдө, системалуу чогултууга, индикаторлордун динамикасын көзөмөлдөп турууга таянышы керек. Антпесе, мониторинг объектилерге жана кызмат көрсөтүүлөргө кокустан эле барып калуу менен чектелип калышы ыктымал. Ошондуктан жергиликтүү деңгээлде мониторинг жана баалоо жүргүзүү процессинде мамлекеттик органдардын ролу ченемдик жактан аныкталып, түзүлүшү керек. Бирок бул жерде ушул ролдо чектөөлөр бар болгонун да унутпаш керек – жергиликтүү мамлекеттик администрацияны кошкондо, мамлекеттик органдар мамлекеттик маанидеги маселелерге карата гана мониторинг жана баалоону жүзөгө ашырууга укуктуу. Бул мамлекеттик маанидеги маселелерди ЖӨБ органдары өткөрүлүп берилген мамлекеттик ыйгарым укуктардын алкагында гана чечишет. Жергиликтүү маанидеги маселелерге келгенде жергиликтүү кеңеш жана аны шайлап алган жарандар мониторинг жана баалоонун жыйынтыктарына “кожоюн” болушат.

Индикаторлор боюнча дайындар базасын айыл өкмөтүнө караштуу кылып түзсө да болот. Бирок мында базадагы маалыматтардын баары каалаган адамдарга жеткиликтүү болушу керек. Бул – айыл өкмөтүнүн башчыларын депутаттар, мамлекеттик органдар, жарандар жана башка кызыкдар жактар менен бириктирип турган революциялык башкаруу аспабы боло алат. Жергиликтүү кеңештин депутаттары жана мамлекеттик органдар онлайн режиминде СЭӨПнын индикаторлоруна мониторинг жүргүзүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушмак. Аларда тиешелүү башкаруучулук чечимдерди кабыл алууга, ошондой эле бул маалыматты айыл өкмөт

башчынын ишин баалоонун критерийи катары колдонууга мүмкүнчүлүгү пайда болмок. Эң жөнөкөй аспап – СЭӨПнын ресурстары, продукттары жана жыйынтыктары өңдүү бир нече өзөктүк индикаторлордон мониторинг панелин түзүү.

2016-жылдан бери Долбоор жыл сайын ЖӨБОнун ишин жана кызмат көрсөтүүлөрүн баалоо максатында элеттиктер арасында сурмжылоо жүргүзүп келатат. Бул сурамжылоо БМжБ топторунун көмөгү менен ишке ашууда. Сурамжылоонун жыйынтыктарын Долбоордун координаторлору ЖӨБО органдарына жана БМжБ топторуна беришет. Бул маалыматтар динамика кандай өзгөргөнүн көрсөтүп турат. Мисалы, элеттиктердин айылдын чогулуштарына катышуусунда, ЖӨБ органдарына карата мамилесинде кандай өзгөрүүлөр болгонун көрсөтөт. Бул маалыматтарды элеттиктердин ЖӨБ органдарынын ишине жүргүзгөн мониторингинин дайындар базасы катары колдонсо болот. Бул субъективдүү маалымат – бул жерде айыл жашоочуларынын пикирлери, баасы, көз карашы болот. Субъективдүү маалыматтарды СЭӨПнын индикаторлору жана ЖӨБО кызматкерлеринин баасы өңдүү объективдүү дайындар менен бекемдөөгө болот. Маалыматтын үч булагы – айыл тургундарынын пикири, СЭӨПнын индикаторлоруна жетүүгө коюлган баа жана ЖӨБО кызматкерлеринин баасы. Ушул булактар ЖӨБ органдарынын ишин баалоодо критерий катары кызмат өтөй алышат.

Программаларга жана долбоорлорго мониторинг жана баалоо жүргүзүү боюнча тренингдин алкагында СЭӨПнын индикаторлоруна мониторинг жүргүзүүнүн алты маанилүү кадамы аныкталды. Ал кадамдар индикаторлорду иштеп чыгуудан башталып, аларды аткаруу менен жыйынтыкталат.

Биринчи кадам – айыл өкмөт башчысы айылдык аймактын СЭӨ программасын даярдоо жөнүндө айыл өкмөтүнүн Регламентинин талаптарына ылайык индикаторлорду иштеп чыгат.

Экинчи кадам – БМжБ тобунун Мониторинг жана баалоо планына кошуу үчүн индикаторлор (ресурстар, иш-чаралар, продукттар жана жыйынтыктар) тандалып алынат.

Үчүнчү кадам – айылдык кеңештин депутаттарынын сессиясында БМжБТнын Мониторинг планы бекитилет. БМжБТнын Мониторинг планынын негизинде айылдык кеңештин депутаттары индикаторлордун тизмесин бекитишет. Бул тизме боюнча АӨ башчысы өзүнүн жарым жылдык жана жылдык отчетторунда СЭӨП индикаторлорунун аткарылышы тууралуу маалыматты берип турат.

Төртүнчү кадам – индикаторлордун мониторинг боюнча иш-чаралар өткөрүлөт. Мониторинг объект же кызмат көрсөтүү жөнүндө маалыматты системалуу топтоо дегенди билдирет. БМжБ топтору инструктаж жүргүзүп, жашоочулардын назарын БМжБ топторунун ишине буруу үчүн айрым белгилерди колдонушат (футболкалар, баш кий-

имдер, жилетка, белгилер). Бул БМжБТ үчүн өтө жоопкерчиликтүү баскыч. Себеби объект же кызмат көрсөтүү тууралуу толук, тең салмактуу жана ишенимдүү маалыматтарды (индикаторлорду) чогултуш керек. БМжБТ СЭӨПнын сандык да, сапаттык да индикаторлоруна өзгөчө басым жасайт. Жашоочулар үчүн арналган объекттерге жана кымат көрсөтүүлөргө гана мониторинг жүргүзүлбөстөн, алар тууралуу жарандардын пикирлери, көз карашы, баасы да чогултулат.

Бешинчи кадам – СЭӨПнын индикаторлоруна жүргүзүлгөн мониторингдин жыйынтыктары боюнча сунуштарды иштеп чыгуу үчүн БМжБТ жыйыны. БМжБТ мүчөлөрү ортосунда мунаса табылышы керек: корутунду БМжБТ мүчөлөрүнүн басымдуу бөлүгүнүн пикирин билдирип турушу абзел. Пикирлер индикатордун өнүгүүсүнө, белгиленген мөөнөттө ага жетүүсүнө карата божомолду, план менен фактынын ортосундагы айырманы, кемчиликтерди, көйгөйлүү жерлерди ж.б. чагылдырып турууга тийиш. БМжБТ мүчөлөрүнүн сунуштары белгиленген формада айылдык кеңештин депутаттарына, айыл өкмөт башчысына жана кызыкдар жактарга берилет. Сунуштамаларды даярдап жаткан маалда СЭӨПнын индикаторлорунун аткарылышына негизги басым жасалат. Мониторинг жана баалоо жүргүзүүдө БМжБТнын функциясы ушуну менен бүтөт. Себеби андан ары БМжБТ жүргүзгөн мониторингдин жыйынтыктары боюнча чечимди тиешелүү ыйгарым укуктары бар айылдык кеңештин депутаттары гана кабыл алат.

Алтынчы кадам – айылдык кеңештин депутаттары БМжБТнын сунуштарын карап чыгып, СЭӨПнын аткарылышы (индикаторлору) боюнча чараларды кабыл алышат. Айылдык кеңештин Регламентине ылайык, БМжБ тобунун сунуштамаларынын негизинде тиешелүү чараларды кабыл алуу депутаттардын компетенциясына кирет. Ошону менен бирге депутаттарда СЭӨПнын индикаторлору тууралуу маалыматтарды алуу же чараларды көрүү үчүн бир нече аспап бар. Биринчиси – депутаттык суроо-талап жиберүү, экинчиси – депутаттык суроо, үчүнчүсү – айыл өкмөт башчысынын жарым жылдык жана жылдык отчетторуна СЭӨПнын индикаторлорунун аткарылышы тууралуу маалымат берүүнү киргизүү, төртүнчүсү – СЭӨПнын индикаторлорунун аткарылышы тууралуу маселени айылдык кеңештин сессиясында кароо демилгесин көтөрүү.

***

Мониторинг жана баалоо боюнча өткөн тренингдердин жыйынтыктары кандай болду? Тренингдин катышуучулары СЭӨП үчүн индикаторлорду иштеп чыгуу боюнча көндүмдөргө жана билимге ээ болушту. БМжБ топтору СЭӨП индикаторлоруна мониторинг жана баалоо пландарын түзүштү. “СЭӨПга кантип мониторинг жүргүзүш керектигин билесизби?” деген суроого катышуучулардын 37,5% “ооба” деп жооп берсе, 54,5% ай-

рым бир маалыматтары бар болгонун айтса, 0,9% гана “жок” деп жооп кайтарышкан.

Тренингдин катышуучулары тапшырмаларды, формулировкаларды тактоо жана толуктоо зарыл экенин, эң негизгиси – СЭӨП индикаторлорун кайра карап чыгып, толуктап, айылдык кеңештин депутаттарынын кароосуна жиберүү керектигин белгилешти.

Тренингдердин жүрүшүндө төмөнкүдөй тыянактар жасалды: коомдук мониторинг муниципалдык кызматчылар ресурстарды кантип колдонуп жатканын байкап туруу үчүн коомчулуктун “курч көзү” катары кызмат кылат. Бул мониторинг коомдук турмушка сиңип, практикага айланууда. ЭҮЖӨБОЖ Долбоору мониторинг жана баалоо жүргүзүү боюнча ЖӨБОнун жана БМжБ тобунун билимине жана көндүмдөрүнө салым кошуп жатат. Мониторинг жана баалоо жүргүзүүдө коомчулук өзү да жигердүүлүгүн көрсөтө баштады. ЭҮЖӨБОЖ Долбоору айылдык аймактар ортосунда облустук деңгээлдеги тажрыйба алмашуу сапарларын, билим берүүчү программалар, техникалык жардам көрсөтүү аркылуу бул процесске көмөктөшүүдө. Коомдук мониторингдин методологиялык (илимий) базасы бара-бара кеңейип, өнүгүүдө. “Айылдык аймактын деңгээлинде мониторинг жүргүзүү системасы деген эмне?” деген түшүнүккө аныктама берүү аракети биринчи жолу жасалып жатат. Коомдук мониторинг системасы эволюциялык жол менен өнүгүп, муниципалдык, донордук жана коомдук уюмдар тарабынан колдоого муктаж болуп турат. Айылдык аймактын деңгээлинде мониторинг жүргүзүү системасынын негизги кемчиликтеринин бири – системага салынган мамиленин жоктугу, БМжБТ мүчөлөрүнүн улам алмаша берүүсү. Биргелешкен мониторинг жана баалоо тобунун ишиндеги укуктук өңүттөрү толук иштелип чыккан эмес. Бул көйгөйлөрдү чечүү үчүн ЭҮЖӨБОЖ Долбоору Биргелешкен мониторинг жана баалоо топтору жөнүндө Жобону даярдап жатат.

СЭӨПны пландоо аспабы катары натыйжалуу колдонуу көптөгөн факторлордон, анын ичинде индикаторлордун аткарылышына жүргүзүлгөн мониторингден да көз каранды. ЖӨБОнун жана мониторинг топторунун потенциалын жогорулатуу жамааттын ресурстарын натыйжалуу колдонууга көмөктөшөт. Муну менен кызмат көрсөтүүлөрдүн сапаты жогорулап, СЭӨПда коюлган максаттарга жетүү мүмкүн болот. Пландалган индикаторлор максаттардын сандык жана сапаттык маанисин чагылдырып турат, аларга жетүү мүмкүн болдубу же жокпу – ушуну көрсөтөт. Мониторинг жана баалоо боюнча тренинг индикаторлорго жетүү аркылуу СЭӨПны башкаруу системасын өркүндөтүү багытында сапаттуу кадам болуп берет. Мындай окуу практикасын райондук жана облустук деңгээлдерде мамлекеттик органдардын өкүлдөрү жана студенттер үчүн киргизиш керек.

Инвестор менен кантип “достошуп”, жергиликтүү бюджетти эки эсе көбөйтсө болот?

Гуляим ШАМШИДИНОВА,
ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун мыкты практика боюнча адиси

Чоң-Алай АА тоо-кен казуучу компания менен мамилесин бир калыпка сала алды. Мунун натыйжасында экологиялык көйгөйлөрдүн алдын алуу мүмкүн болду, ошондой эле айылдарда жашоо деңгээли да бир кыйла оңолду – бюджет 17 миллион сомдон 39 миллион сом-

го көбөйдү. Инвестор менен иштешүү тажрыйбасы тууралуу окуу сапары маалында кенен сөз болду. Тажрыйба алмашуу сапары “Жарандарды бюджеттик процеске тартуу жана жергиликтүү маанидеги маселелерди биргелешип чечүү практикасы” деген тема-

да өттү. Бул окуу сапары ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун колдоосу менен 2018-жылы күзүндө Ош облусунун Ноокат районундагы Көк-Жар айылдык аймагында өттү.

Инвестициялар жана инвесторлор менен иштешүү темасы ЖӨБ органдары арасында өзгөчө кызыгуу жаратты. Себеби муниципалитеттер арасында тажрыйба алмашуу

ЧОҢ-АЛАЙ АА ТУУРАЛУУ КЫСКА МААЛЫМАТ		Муниципалдык менчикте 40 объект бар, анын ичинде:	
Жалпы аянты	181 км ²	Мектеп	7
Деңиз деңгээлинен бийиктиги	2700 м	Бала бакча	8
Ош шаарына чейинки аралык	300 км	ФАП	7
Бишкек шаарына чейинки аралык	910 км	Маданият үйү, клуб	3
Айылдардын саны	11	Китепкана	6
Калкынын саны	15 608 адам, аялдар 49,5% түзөт	Спортзал, комплекс	5
Үй кожолуктардын саны	3 709	Мончо	1
АӨ аппараты	31 адам (үч аял)	Мейманкана	1
Айылдык кеңештин депутаттарынын саны	21 адам (бир да аял жок)	Тигүүчү цех	1
Жалпы бюджетти	39 000 000 сом	МТС	1

сапарына катышкандардын ичинен Чоң-Алай АА дотацияда турса да, акыркы төрт жылдын ичинде өз бюджетин 2,5 эсе көбөйтүп, жергиликтүү жамааттын көйгөйлүү маселелерин масштабдуу чечип жаткан жалгыз муниципалитет болду. Бул – ЖӨБ органы кыйынчылыктарды жеңип, тоо-кен компаниясы менен иштешүүнүн натыйжалуу жолун таап, жергиликтүү маанидеги маселелерди эффективдүү чечүү аркылуу жалпы жамаат үчүн чоң пайда алып келгенин даана көрсөтүп турган ийгиликтүү үлгү.

Бул окуя 2008-жылы башталган эле. Бул жылы Геология комитетинин лицензиясынын негизинде ЖӨБ органы “ТИК Кайди” комбинатына (мындан ары – Комбинат) адегенде үч жылга, андан соң алты жылга 179 гектар жайыт жерин (ЖӨБдүн колдонуусунда турган мамлекеттик жерди) берген. Ошондо кеткен ката – Комбинат жергиликтүү бийлик жана жергиликтүү жамаат менен макулдашпай туруп, бардык экологиялык талаптарды бузуу менен, ошол эле заматта кен чыккан жерди иштете баштаган. Мунун натыйжасында талаалар жараксыз абалга келип, дарыялар булганып, оор жүк ташуучу техника аймактын айылдарындагы ички жолдорун талкалаган. Жергиликтүү жамаат бул көрүнүшкө ошол заматта реакция жасап, ЖӨБ органы менен биргелешип, Комбинаттын алдына экологиялык көйгөйлөрдү көтөрүп чыккан. Бул үчүн айыл өкмөтү Комбинаттын жетекчилиги катышкан коомдук угууларды уюштурду. Угууларда Комбинаттын алдына экологиялык талаптарды сактоо, калдык сактагычтарды куруу, жерлердин күрдүүлүгүн калыбына келтирүү (жерлерди экологиялык жана экономикалык жактан калыбына келтирүү боюнча комплекстүү чараларды көрүү) талаптары коюлган. Жергиликтүү жамааттын мындай талаптарын Комбинат көңүл сыртында калтырган. Мына ошондон кийин жергиликтүү коомчулук ишкананы кенди иштетүү боюнча бардык жумуштарын токтотууга мажбур кылган эле. Комбинат бардык талаптарды аткарган жана 2012-жылдан 2015-жылга чейинки мезгил аралыгында калдык сактагычты, айланма жолдорду куруп, жерлердин күрдүүлүгүн калыбына келтирип, суу үчүн куурларды өткөрүп, 2015-жылы гана өз ишин жандандырды.

Чогуу иштешүүнү уюштуруу үчүн ЖӨБ органы, районду Өнүктүрүү фонду жана Комбинат ортосунда үч

тараптуу келишим түзүлүп, анда компания экологиялык талаптарды аткары, өз убагында бардык төлөмдөрдү жасап турары ж.б. көрсөтүлгөн.

Эми райондук Өнүктүрүү фонддун эсебине Комбинаттан 2% көлөмүндө бардык салыктык чегерүүлөр түшүүдө, алардын ичинен 20% автоматтык түрдө Чоң-Алай айыл өкмөтүнүн эсебине которулат. Мындан тышкары жергиликтүү жамаат Комбинатка социалдык пакетти (ыктыярдуу төлөмдөрдү) бөлүп турууну сунуш кылды. Мунун эсебинен беш айылда элеттик өнүктүрүү фонддору түзүлдү. Ар бир Фонд менен өз-өзүнчө келишим түзүлүп, анда негизги пункт төм. болду: Комбинат соцпакет катары өндүрүштүн көлөмүнө жараша 5 пайыз төлөп берет (ошол эле маалда комбинатка жакын жайгашкан айылдар андан алысыраак орун алган айылдарга салыштырмалуу көбүрөөк алышат). Бул фонддор калктын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн натыйжалуу механизм болуп берди. Себеби элеттиктер айыл өкмөтүнүн жардамы менен айылдык өнүктүрүү фонддоруна ар кандай долбоорлорду жазып, конкурс өткөрүү жолу менен артыкчылыктуу көйгөйлөрдү чечүүгө гранттарды утуп алышууда (2018-жылы фонддун жалпы бюджетти 50 млн. сомду түздү).

канча адам жумушка алынганы тууралуу маалыматтарды берип турат. Жергиликтүүлөр айылдык аймакта биринчи кезекте чечилиши керек болгон көйгөйлөр тууралуу ачык айта алышат.

Чоң-Алай айыл өкмөтүнүн башчысы Тайирбек ЖАЙЧИБЕКОВ буларды белгиледи: “Мен АӨ башчысы болуп 2017-жылдан бери иштейм, бирок 2012-жылдан бери айылдык кеңештин депутаты болчумун. Ошондуктан бардык

Мына ушул учурдан баштап чоңалайлыктардын жашоосу жакшы жагына өзгөрө баштады: аймактагы турмуш жанданып, адамдарда алдыга умтулуу сезими пайда болуп, инфраструктура жакшырып, жаңы имараттар жана курулмалар пайда болуп, көчөлөргө жарык келип, жолдор курула баштады. Комбинат жергиликтүү тургундарды ишке алганы жалпы айылдык аймак үчүн оң маанайдагы фактор болуп калды: квоталар калктын санына жараша ар бир айылдан 10дон 30га чейин адамды жумушка ала тургандай бөлүштүрүлдү. 2018-жылдагы маалыматка ылайык, Комбинатта 18 жаштан 50 жашка чейинки курактагы 200дөн ашык адам иштейт. Жергиликтүү тургундар айдоочу, тракторчу, жумушчу, котормочу, ашпозчу өңдүү жумуштарга алынган. Комбинаттын ишиндеги ачык-айкындуулукту камсыз кылуу максатында айыл өкмөтү ай сайын чогулуш өткөрүп турат. Бул чогулуштарда Комбинат кандай көлөмдөгү жумуштарды аткарганы, канча чегерүүлөр жана төлөмдөр жасалганы,

көйгөйлөрдү жакшы билем, Комбинат менен чогуу иш жүргүзө баштаган оңой эмес мезгилге туш келдим, төмөндөөгө да, ийгиликтерге да күбө болдум. Башында өтө оор болду, көптөгөн түшүнбөстүктөр, өз ара дооматтар, таарынычтар болуп жатты, адамдар Комбинаттын ишине тоскоолдук кылышты. Бирок, натыйжада, ЖӨБ органы менен Комбинаттын ичинде ачык-айкындуулук канчалык көп болгон сайын, ошончолук көп адам биздин ишибизди так түшүнө баштады. Жергиликтүүлөр айылдык аймактагы тигил же бул артыкчылыктуу маселелер кайсы каражаттын эсебинен чечиле турганын, акча кайда жана эмне үчүн жумшалаарын баамдай башташты. Бүгүн мен бир нерсени даана түшүнө баштадым: АӨ башчысынын негизги милдеттеринин бири – бул түрдүү инвестицияларды тартуу, ААнын инфраструктурасын жакшыртуу, калкты иш менен камсыз кылуу жолу менен жергиликтүү бюджетти көбөйтүш керек. Бул иштердин баары биздин негизги инвесторубуздун жардамы менен жасалып жатат. Жер казынасы – биздин байлыгыбыз. Бул байлык биринчи кезекте жергиликтүү жамаатка пайда алып келүүгө тийиш. Ошондуктан мыйзамдарды, экологиянын талаптарын сактап, калктын муктаждыктарын чечип бериш керек. Бул баары үчүн пайдалуу болот. Комбинат которуп жаткан акчанын эсебинен биз айылдык аймактагы негизги көйгөйлөрдү чечип алдык. Мисалы, элди ичүүчү суу менен

камсыз кылып, ички жолдорду, бала бакчаларды, спорт залдарын оңдоп алдык. Алдыда дагы чоң пландарыбыз бар, элеттик өнүктүрүү фонддору бетон заводдун курууну пландап жатат. Бул завод бизге жол маселесин чечүүгө жардам бермекчи. Биз ички жолдордун баарына асфальт төшөп, жаңы мектеп кура алабыз”.

Чоң-Алай АА

жергиликтүү жамаат менен биргелешип, артыкчылыктуу көйгөйлөрдү чечүү үчүн инвестицияларды кантип колдоно алды? 2017-2018-жылдары чоңалайлыктар жалпысынан 95 030 700 сомго артыкчылыктуу көйгөйлөрдү чечишкен. Бул пландарды ишке ашыруу үчүн Чоң-Алай айылдык кеңешинин депутаттары 2017-жылы СЭӨПны, ал эми декабрда жамаат менен биргелешкен аракеттер планын (БАП) бекитишкен. Бул пландардын алкагында төмөнкүдөй маселелер чечилген:

- жаңы объекттер курулду: 1) 26 000 000 сомго 350 адам машыга турган спорт комплекси; бир айылда 8 700 000 сомго, башка айылда 10500000 сомго спорт зал; 3) 2000000 сомго ФАП имараты; 4) 12792300 сомго жаңы көпүрө; 5) 14738400 сомго стадион; 6) бир айылда 14700000 сомго, экинчи айылда 8700000 сомго бала бакчалар; 7) 4000000 сомго тигүүчү цехтин имараты, 30 тигүүчү машине сатып алынды (“Ас-Салам” кайрымдуулук фондунун көмөгү менен);
- бир айылга 9700000 сомго, экинчи айылга 19672000 сомго ичүүчү суу жеткирилди;
- мектептерге жана бала бакчаларга 1300000 сомго жабдуулар жана кеңсе буюмдары сатып алынды (ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунан 1 000 000 сом);
- көчөлөргө 2800000 сомго жарык орнотулду (ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунан 1 000 000 сом).

СУРОО. Чоң-Алай ААда жер салыгынын суммасы канча? Жергиликтүү кеңештин депутаттары АЖМФ жерлери үчүн ижара акысын көбөйтүү сунушуна кандай карашат?

ЖООП. 2017-жыл үчүн жана 2018-жылдын 9 айы үчүн салыктын суммасы 12 млн. сомду түздү. Мурда 1 гектар үчүн салыктын суммасы 80 сом болчу, ал эми азыр 1 гектар жер үчүн 188 сом болуп калды. Мындан тышкары бизде АЖМФтин 500 гектар жери бар. Мурда 1 гектар жерди 20 сомго ижарага берчүбүз. Бүгүнкү күндө айылдык кеңештин токтому менен биз бааны 1000 сомго чейин көтөрдүк. Себеби адамдар 1 гектар жерди

200 сомдон ижарага алып, субижарага 1500 сомго берген фактылар аныкталды.

Айылдык кеңештин депутаттары менен тыгыз иш алып барып, алар менен ишенимге негизделген мамиле түзүп, алар кабыл алган чечимдердин кесепети кандай болоорун түшүндүрүш керек. Депутаттар өз элине чоң пайда алып келип жатканына ишенгидей болуш керек. Айыл өкмөтү жакшы жасалган иштин авторлугун өзүнө “ыйгарып” албастан, айылдык кеңештин депутаттарынын эмгеги менен тигил же бул маселе чечилгенин ачык айтууга тийиш. Ар ким “жуурканды өзүнө тарта берсе”, иш такыр эле жүрбөй калат. Ал эми мунун азабын айылдык аймактын эли гана тартат.

СУРОО. Өнүктүрүү долбоорлорун ишке ашырууда өз салымды каржылоо үчүн жергиликтүү бюджеттен каражат бөлөсүңөрбү? Муну алдын ала пландайсыңарбы? Финансы министрлигинин аймактык бөлүмү бюджетке бул максаттар үчүн каражатты алдын ала караштырууга болбой турганын айтты.

ЖООП. Биз алдын ала, жылдын башында эле бюджетти пландап жатканда өз салымыбызды каржылоо үчүн 2 млн. сом бөлүп коебуз. Андан кийин гана долбоорлорду ишке ашырганыбызга жараша бөлүштүрө баштайбыз.

Райондук финансы бөлүмүнүн бул маселеге эч тиешеси жок. Себеби жергиликтүү бюджет – бул жергиликтүү жамааттын акчасы жана аны айылдык кеңештин депутаттары аркылуу калк өзү тескейт. Депутаттар өзүнүн Токтому менен жергиликтүү бюджетти бөлүштүрүү боюнча бардык чечимдерди өздөрү кабыл алышат.

Кийинки жылга бюджетти пландап жатканда долбоорлор болобу же жокпу – буга карабастан айылдык кеңеш жергиликтүү бюджетте зарыл болгон көлөмдө акча каражаттарын караштырууга укуктуу. Эгерде ЖӨБ органдары бул каражатты багыты боюнча колдоно алышпаса, ал каражатты башка беренеге өткөрүп койсо болот. Бул үчүн мыйзамдарда каралган тартипте бюджетке өзгөртүүлөрдү киргизиш керек.

<http://vasilieva.narod.ru/mu/csipfo/kpr/frames/guide/erchapregspatplann.htm>
сайтындагы материалдар боюнча даярдалды

Регионалдык | мейкиндиктик пандоонун Европа хартиясы тууралуу

Регионалдык/мейкиндиктик пандоо тууралуу Европа хартиясы 1983-жылдын 20-майында Торремолинос шаарында (Испания) мейкиндиктик пандоо министрлеринин VI Конференциясында кабыл алынган. Хартия мейкиндиктик өнүктүрүү боюнча алгачкы документ болуп саналат. Бул документ андан аркы изилдөөлөрдүн жана түрдүү деңгээлдердеги эл аралык жолугушуулардын негизги темасын аныктаган. Хартия “Европа континентинин туруктуу мейкиндиктик өнүктүрүүнүн негиз салуучу принциптерин” иштеп чыгууда база болуп берген. 2-пунктта мындай деп белгиленген: “Негиз салуучу принциптер” Регионалдык/мейкиндиктик пандоо тууралуу Европа хартиясынын жоболоруна таянат (Торремолинос Хартиясы, 1983-жыл). Хартия улуттук жана европалык саясаттардын принциптерин киргизет. Бул саясаттар ошол маалда ЕБга мүчө 22 мамлекет үчүн Европанын мейкиндиктик уюмдарын өркүндөтүү максатында иштелип чыкты. Ошондой эле айрым мамлекеттердин чек арасынын алкагынан чыккан көйгөйлөрдү чечүү максатын көздөйт”.

Ошондой эле 82-пунктта төмөнкүлөр белгиленет: “1983-жылы эле Регионалдык/мейкиндиктик пандоо тууралуу Европа хартиясы жарандардын мейкиндиктик пандоо процессине жигердүү катышууга болгон муктаждыгына көңүлдү бурган. Ошондон берки жылдар бул муктаждыкты тастыктады. Мындан тышкары жергиликтүү, регионалдык жана аймактар аралык долбоорлорго катышуу, бейөкмөт уюмдар (NGO) ар-

кылуу европалык коомчулукту жана социалдык-экономикалык агенттерди тартуу зарылчылыгы пайда болду. Процессин эрте баскычында алардын катышуусу пандоо процессинин мүмкүнчүлүктөрүн көбөйтүүгө, өндүрүмдүү эмес инвестициялардан оолак болууга салым кошот. Жергиликтүү жана регионалдык демилгелер ийгиликтүү болушу үчүн социалдык мунаса маанилүү. Аны менен катар тышкы инвесторлор жана агенттер үчүн жигердүү чөйрөнү түзөт. Жаш муундун пандоо процессине катышуусу жарандардын өзүнүн кичи Мекенин узак мөөнөттүү пандоого кызыгуусун арттырып, эффективдүү чыгармачыл катышууга түртөт. Мунун баары жарандардын бирдиктүү Европа идеясын кабыл алуусуна өбөлгө болот”.

Ошондой эле Хартия “Мейкиндиктик өнүктүрүүнүн Европалык перспективаларынын” заманбап версиясынын концептуалдык мазмунуна да чоң таасирин тийгизди.

Регионалдык/мейкиндиктик пандоонун Хартиясы Европалык мейкиндиктик пандоо жаатындагы алгачкы колдонмо болуп саналат. 1983-жылдан бери ал Европа кеңешинин Министрлер кабинети тарабынан ЕБга мүчө мамлекеттер үчүн Сунуштамаларга толук түрүндө кошулган.

Документте биринчи жолу негизги жалпы европалык максаттар аныкталган. Бул максаттар мейкиндиктик пандоо, Европада жашоо сапатын өркүндөтүү, адамдык жигердүүлүктү уюштуруу саясатынын өзөгүн түзүшү керек.

1983-жылдын 20-майындагы №2 Резолюция менен кабыл алынган

Регионалдык | мейкиндиктик пандоонун Европа хартиясы (1983-жылдагы Торремолинос Хартиясы)

Сөз башы¹

1983-жылдын май айында Торремолиносто өткөн Регионалдык пандоо үчүн жооптуу болгон Европа министрлеринин 6-Конференциясы Европа деңгээлинде регионалдык/мейкиндиктик пандоонун

¹ Европа Кеңешинин Башкы катчысынын Хартиянын өзүнчө басылмасына жайгаштырылган баш сөзү.

тарыхында өтө маанилүү учур болуп эсептелинет.

Регионалдык/мейкиндиктик пандоонун Европа хартиясын кабыл алуу Конференциянын өзөктүк учуру болуп калды. Бул Хартия – Европалык мейкиндиктик пандоо жаатындагы эң алгачкы кадам. Хартия Европа кеңешинин Министрлер кабинети тарабынан ЕБга мүчө мамлекеттер үчүн Сунуштамаларга толук түрүндө кошулган.

Европа Кеңеши жакында эле кабыл алган Архитектуралык мурас тууралуу Европа Хартиясынын (European Architectural Heritage Charter), Жер кыртышы Хартиясынын (Soil Charter) жана Суу Хартиясынын (Water Charter) артынан эле Регионалдык пландоонун Европа хартиясында биринчи жолу негизги жалпы европалык максаттар аныкталган. Бул максаттар мейкиндиктик пландоо, Европада жашоо сапатын өркүндөтүү, адамдык жигердүүлүктү уюштуруу саясатынын өзөгүн түзүшү керек.

Хартия Европа Кеңешинин жалпы алкактык тексттерине карайт. Хартия улуттук жана жалпы европалык саясаттардын жетектөөчү принциптерин түзүүгө багытталат. Бул саясаттар тең салмактуу аймактык өнүгүүгө жана европалыктар үчүн жогорку сапаттагы айлана-чөйрөнү камсыз кылууга багыт алган.

Хартия Европа коомуна оң таасирин тийгизип, европалык кызматташтыкка жаңы дем берип, жалпы иденттүүлүктү баамдоого түртүп, муну менен европалык биригүү боюнча биздин аракеттерге кошумча кубат берээринен шек жок.

Франц КАРАСЕК,

Европа Кеңешинин Башкы катчысы

Преамбула

1. Европа Кеңеши уюштурган СЕМАТ 6-сессиясынын жыйынына катышкан регионалдык пландоо үчүн жооптуу Европа министрлеринин баамында:

1) регионалдык/мейкиндиктик пландоо – европалык коомчулуктун өнүгүүсүндө маанилүү аспап жана бул жааттагы эл аралык кызматташтыктын интенсификациясы европалык иденттүүлүктү күчөтүүгө олуттуу салым кошот;

2) бул чөйрөдөгү кызматташтык жалпы принциптерди иштеп чыгуу үчүн улуттук, регионалдык жана жергиликтүү өнүгүү концепцияларына дыкат талдоо жасоону талап кылат. Бул принциптер регионалдык айырмачылыктарды азайтуу, мейкиндикти дагы да терең колдонуп, уюштурууга жетүү, иш-аракеттерди бөлүштүрүү, айлана-чөйрөнү коргоо жана турмуш сапатын жакшыртуу үчүн иштелип чыккан;

3) Европа мамлекеттеринин экономикалык жана социалдык системаларындагы терең өзгөрүүлөр жана башка өлкөлөр менен мамилелердеги өзгөрүүлөр мейкиндикти уюштурууну башкаруу принциптерин сынчыл көз менен кароого, социалдык, маданий жана экологиялык өңүттөрдү эсепке албастан, кыска мөөнөттүү экономикалык максаттарга жетүүдөн алыс болууга мажбурлап жатат;

4) регионалдык/мейкиндиктик пландоонун максаттары экономикалык жана социалдык коркунучтарга жооп бере ала тургандай техникалык прогрессти координациялоо жана ага шайкеш келүү үчүн жаңы критерийлерге муктаж;

5) Европанын бардык жарандарында регионалдык/мейкиндиктик пландоо чараларын белгиленген тартипте түзүп, колдонууга катышуу мүмкүнчүлүгү болушу керек;

6) Ушул Хартияны кабыл алышат

7) жана аны калкка, ошондой эле жергиликтүү, регионалдык, улуттук жана эл аралык деңгээлдерде саясий чечим кабыл алган адамдарга беришет.

Регионалдык | мейкиндиктик пландоонун Концепциясы

8. Регионалдык/мейкиндиктик пландоо коомдун экономикалык, социалдык, маданий жана экологиялык саясатынын географиялык туюнтмасын берет.

9. Ошол эле маалда бул – илимий дисциплина, административдик башкаруунун усулу жана дисциплина аралык, көп тараптуу мамиленин алкагында өнүккөн саясат. Ал тең салмактуу регионалдык өнүгүүгө жана мейкиндикти жалпы стратегияга ылайык уюштурууга багытталган.

Анын европалык ченеми

10. Регионалдык/мейкиндиктик пландоо Европаны мейкиндиктик жактан уюштурууну жакшыртууга салым кошуп, улуттук системанын чегинен чыккан көйгөйлөрдү чечүүгө көмөктөшүп, муну менен жалпы иденттүүлүк (common identity – өзүнчөлүк) сезимдерин пайда кылууга багыттайт, мында “түндүк-түштүк” жана “батыш-чыгыш” байланыштарына басым жасалат.

Анын мүнөздөмөлөрү

11. Адам жана анын байгерлиги, ошондой эле анын айлана-чөйрө менен мамилеси – регионалдык/мейкиндиктик пландоонун өзөктүк маселеси; анын максаты – ар бир индивидуум үчүн адамдык ишмердиктин масштабына шайкеш келген контекстте анын индивидуалдуулугун өнүктүрүүгө көмөктөшө турган айлана-чөйрөнү жана жашоо сапатын камсыз кылуу.

12. Регионалдык/мейкиндиктик пландоо демократиялык, көп тараптуу, функционалдуу жана узак мөөнөттүү болууга тийиш.

Демократиялык – кызыкдар адамдардын жана алардын саясий өкүлдөрүнүн катышуусун кепилдей ала тургандай жүзөгө ашууга тийиш.

Көп тараптуу – түрдүү тармактык саясаттардын координациясын кепилдеп, аларды бириктирүүгө тийиш.

Функционалдуу – регионалдык сезим (regional consciousness) бар болгонун көңүлдөн чыгарбай, ал салттуу баалуулуктарга, маданиятка жана кээде административдик, аймактык чек аралардан чыккан кызыкчылыктарга негизделүүгө тийиш. Ошол эле маалда түрдүү өлкөлөрдүн институционалдык өзгөчөлүктөрүн да көңүл сыртында калтырбашы керек.

Узак мөөнөткө багыт алган – узак мөөнөттүү тенденцияларды, экономикалык, маданий, экологиялык жана чөйрөлүк көрүнүштөрдүн жана таасирлердин өнүгүүсүн талдап, эсепке алышы керек.

Анын аракеттери

13. Регионалдык/мейкиндиктик пландоо чечим кабыл алган, мейкиндикти уюштурууга таасирин тийгизген көптөгөн өз алдынча жана институционалдык субъекттердин бар болгонун эсепке алышы керек. Регионалдык/мейкиндиктик пландоо бардык болжолдонгон изилдөөлөрдү, рыноктук таасирлерди, административдик системалардын өзгөчөлүктөрүн жана ар кандай социалдык-экономикалык жана чөйрөлүк шарттарды көңүлгө алууга тийиш.

Буга карабастан бул таасирлерди эң эле ыңгайлуу ыкма менен жөнгө салууга умтулуу зарыл.

Фундаменталдык максаттар

Регионалдык/мейкиндиктик пландоо бир эле маалда төмөнкүлөргө жетүүгө умтулат:

14. Региондордун тең салмактуу социалдык-экономикалык өнүгүүсү. Европага жалпысынан таасирин тийгизип жаткан экономикалык процесстерди, өзгөчөлүү регионалдык мүнөздөмөлөрдү жана өнүгүү өзөгүнүн маанилүү ролун, коммуникациялык тармактарды көңүлгө алуу менен, калк өтө жыш жайгашкан жана интенсивдүү өнүгүп келаткан региондордун өсүшүн контролдош керек, артта калып жаткан аймактардын өнүгүүсүнө колдоо көрсөтүп, экономикалык өсүшкө дем берүү үчүн зарыл болгон инфраструктураны колдоп же ыңгайлаштырып, же европалык деңгээлде эмгек ресурстарынын агымына байланышкан жумуштуулук көйгөйлөрүнүн коркунучу алдында турган тармактарды колдош керек.

15. Жашоо сапатын жакшыртуу. Турак жайга, жумушка, маданиятка, бош убакытты өткөрүүгө жана жамааттардын байланыштарына карата күнүмдүк жашоонун сапатын жакшыртууга колдоо көрсөтүү, жумушчу орундарды түзүп, калктын түрдүү катмарларынын талаптарына шайкеш келген экономикалык, социалдык жана маданий муктаждыктарды канааттандыруу жолу менен ар бир адамдын байгерлигин жогорулатуу, ыңгайлуу жерлерге жайгаштыруу.

16. Жаратылыш ресурстарын жоопкерчиликтүү пайдалануу жана айлана-чөйрөнү коргоо. Жаратылыш ресурстарынын айынан болгон тирештерди жөнгө салган жана ресурстарды сактоого багытталган стратегияларды киргизүү, айлана-чөйрөнү, жер, топурак, суу, энергия ресурстарын, фаунаны жана флораны жоопкерчиликтүү башкарууну кепилдөө, табияттын кайра кайталангыс бөлүктөрүнө, маданий жана архитектуралык мураска өзгөчө көңүл буруу.

17. Жерди үнөмдүү пайдалануу. Жогоруда белгиленген максаттарга жетүү процессинде ири шаардык жана индустриалдык комплекстердин, алдыңкы инфраструктуралардын жайгашкан жери, аларды уюштуруу жана өнүктүрүү маселелери, айыл чарба жана токой жерлерин коргоо маселелери да козголот. Регионалдык/мейкиндиктик пландоонун ар бир саясаты коомдун кызыкчылыктарын көздөгөн максаттарга жетүү үчүн жерди пайдалануу саясаты менен коштолууга тийиш.

Регионалдык | мейкиндиктик пландоо максаттарына жетүү

18. Регионалдык/мейкиндиктик пландоо максаттарына жетүү – бул маңызы жагынан алып караганда саясий маселе.

19. Көптөгөн жеке жана коомдук субъекттер өзүнүн иш-аракеттери менен мейкиндикти уюштуруу ишин өзгөртүп жана өнүктүрүүгө салым кошот. Регионалдык/мейкиндиктик пландоо дисциплина аралык интеграциянын талаптарын, бул процеске тартылган бийликтер ортосундагы координацияны жана кызматташтыкты чагылдырат.

20. Түрдүү тармактар ортосундагы координацияга умтулуу. Координация боюнча аракеттер негизинен калкты жана экономикалык активдүүлүктү, жашоо чөйрөсүн, коомдук тейлөө каражаттарын бөлүштүрүү, энергия, транспорт, суу менен камсыздоо, тазалоо, таштандыны жок кылуу, айлана-чөйрөнү коргоо, жаратылыш, тарых, маданий активдерди (cultural assets) жана ресурстарды коргоо маселелерине тиешелүү болот.

21. Чечим кабыл алууда жана финансылык мүмкүнчүлүктөрдү теңдештирүүдө түрдүү деңгээлдер ортосундагы координацияга жана кызматташтыкка көмөк көрсөтүү. Регионалдык/мейкиндиктик пландоо саясатына тартылган ар кандай бийликтер чечимдерди кабыл алууга жана аткарууга мүмкүнчүлүгү болушу керек, ошондой эле бул үчүн финансы каражаттарына ээ болушу абзел. Жергиликтүү, регионалдык, улуттук жана европалык деңгээлдердин ортосундагы оптималдуу координацияны камсыз кылуу, чек аралар аралык кызматташтыкты камсыздоо максатында алардын иш-аракеттери дайыма ар түрдүү чараларды эсепке алууга тийиш. Бул чаралар өзүнөн жогору же төмөн турган деңгээлде пландалып, алар бири бирине туруктуу негизде маалымат берип турушу керек.

Жергиликтүү деңгээлде: жергиликтүү бийликтин өнүгүү пландарын координациялоо, мында регионалдык жана улуттук пландоонун олуттуу кызыкчылыктарына өзгөчө көңүл бурулат.

Регионалдык деңгээлде: регионалдык/мейкиндиктик пландоо саясатын аткаруу үчүн эң эле ыңгайлуу деңгээл, ал регионалдык жана жергиликтүү жана улуттук бийлик ортосундагы, ошондой эле кошуна өлкөлөр ортосундагы түздөн-түз координациялоо дегенди билдирет.

Улуттук деңгээлде: регионалдык/мейкиндиктик пландоо саясатынын түрдүү багыттарын жана регионалдык жардамдын чараларын координациялоо, ошондой эле улуттук жана регионалдык максаттарды бири-бирине үндөштүрүү.

Европалык деңгээлде: европалык маанидеги максаттарга жана жалпы тең салмактуу өнүгүүгө жетүү үчүн регионалдык/мейкиндиктик пландоо саясатын координациялоо.

22. Коомдук катышуу. Регионалдык/мейкиндиктик пландоонун ар бир саясаты ар кандай деңгээлдерде жарандардын жигердүү катышуусуна таянышы керек. Жарандар пландоо процессинин бардык баскычтарында так жана толук маалыматка ээ болуп, бул белгиленген тартиптерге жана жол-жоболорго шайкеш келүүгө тийиш.

Европалык кызматташтыкты бекемдөө

23. Регионалдык пландоо үчүн жооптуу министрлердин Европа конференциясы (CEMAT) европалык деңгээлде кызматташтык жана демилгелер үчүн идеалдуу саясий аспапты түздү.

Хартия Европа Кеңешинин органдары жана Европа Жамааттары ортосундагы, ошондой эле тиешелүү өкмөт аралык уюмдар ортосундагы байланышты күчөтөт. Конференцияда Парламенттик жыйналышка жана Европанын жергиликтүү жана регионалдык бийликтеринин туруктуу Конференциясына бул

чөйрөдөгү европалык кызматташтык боюнча жетишилген жыйынтыктар тууралуу туруктуу баяндамалар жасалат.

Мамлекеттер ортосундагы саясий кызматташтык уюштуруп, күчөтүүдөн тышкары Хартия узак мөөнөттүү иш-аракеттерди болжолдоо, регионалдык статистика, картография жана терминология өңдүү техникалык пландоонун негизги тармактарындагы кызматташтыкка көмөк көрсөтөт. Максаттарга жетүү үчүн зарыл болгон илимий, административдик, техникалык жана финансылык аспаптарды иштеп чыгуу зарыл. Бул максаттар регионалдык пландоонун европалык концепциясын түзөт (European regional planning concept).

24. Министрлер регионалдык пландоодо көйгөйлөргө туш болгон бардык мекемелерди, администрацияларды жана уюмдарды өз ишин Хартиянын мазмунуна шайкеш келтирүүнү өтүнүшөт.

25. Хартия европалык коомдун муктаждыктарына шайкеш келтирүү максатында кайра каралып чыкса болот.

26. Министрлер тиешелүү өкмөттөргө Хартиядагы принциптерди жана максаттарды эсепке алып, реалдуу европалык пландоого жетүү максатында эл аралык кызматташтыкты өнүктүрүүнү сунушташат.

Тиркеме. Атайын максаттар

Ушул Хартияда белгиленген бардык принциптер регионалдык пландоо үчүн жооптуу министрлердин Европа конференциясынын ишинде, элеттик, шаардык, тоолуу, суу жээгиндеги жана аралдагы аймактарды өнүктүрүүнүн өңүтүнөн алып караганда иштеп кетти.

1. Айыл чарбага тиешелүү функцияны аткарган элеттик райондор маанилүү ролду аткарышат. Элет жергесинде экономикалык, социалдык, маданий жана экологиялык өңүттөрүнө тиешелүү болгон алгылыктуу жашоо шарттарын түзүү зарыл. Ошондой эле чабал өнүгүп жаткан, алыскы аймактардагы райондор жана ири шаарларга жакын жайгашкан райондор ортосундагы айырмаларды эсепке алып, инфраструктураларды жана байгерликти өнүктүрүш керек.

Мындай аймактарда шаардык системалардын, социалдык, экономикалык жана транспорттук структуралардын өнүгүүсү, алардын атайын функциялары сакталып, табигый ландшафттарды сактоо жана башкаруу көңүл сыртында калбашы керек.

2. Шаардык облустар Европанын өнүгүүсүнө чоң салым кошууда жана урбанизациянын өсүшүн башкарууда көйгөйлөрү көп.

Тең салмактуу шаардык структура жерди пайдалануу пландарын системалуу түрдө аткарууну, шаардыктардын жашоо шарттарын жакшыртуу үчүн экономикалык активдүүлүктү өнүктүрүүнүн жетектөөчү принциптерин колдонууну талап кылат.

Жашоо шарттарын жакшыртууга, коомдук транспортту өнүктүрүүгө жана калктын шаар борборлорунан чет жакка ашыкча жер которуусун азайткан бардык чараларга өзгөчө көңүл бурулушу керек.

Архитектуралык мурасты, эстеликтерди жана ажайып жерлерди калыбына келтирүү бардык шаарлардын жана мамлекеттин пландоо саясатынын милдеттүү тапшырмасы болушу керек.

3. Чек арага жакын облустар мамлекеттер ортосундагы макулдашуу саясатына башкаларга караганда көбүрөөк муктаж. Мындай саясаттын максаты – чек араларды ачуу жана чек аралар аралык консультацияларды көбөйтүү, кызматташуу жана инфраструктуралардын мүмкүнчүлүктөрүн чогуу колдонуу. Мамлекеттер аймактык бийликтер ортосундагы чек аралар аралык кызматташтык боюнча Европалык алкактык конвенциянын (European Outline Convention on transfrontier co-operation between territorial authorities) чегинде кызыкдар болгон региондор жана аймактар ортосундагы түз байланыштарды жеңилдеттиши керек, кызыкдар конуштар ортосунда тыгыз байланыштарды түзүшү абзел.

Чек арадагы райондордо кошуна өлкөлөрдүн айлана-чөйрөсү үчүн терс таасирин тийгизиши ыктымал болгон бардык долбоорлор ошол өлкөлөр ортосунда алдын ала консультациялардан кийин гана ишке ашырылууга тийиш.

4. Тоолуу райондор: бул облустар экологиялык, экономикалык, социалдык, маданий жана айыл чарба жаатындагы маанилүү функцияларды аткарганы үчүн, табигый ресурстардын запасы жагынан баалуулугу жогору болгондуктан, ошондой эле мындай райондор үчүн чектөөлөр көп болгондуктан мейкиндикти башкаруу саясаты тоолуу райондорду сактоо жана өнүктүрүү боюнча ылайыктуу болгон атайын сунуштар даярдалышы керек.

5. Жашоо жана иштөө жагынан алып караганда структуралык жактан чабал, тарыхый себептерден улам же экономикалык өзгөрүүлөрдүн натыйжасында өнүкпөй калган облустар өзгөчө жардамга муктаж. Мындай жардам ар кайсы өлкөлөрдөгү жашоо жана иштөө шарттары менен аныкталган өзгөчөлүктөргө жараша берилиши керек.

6. Экономикалык жактан начарлаган облустар: өнөр жайды кайра түзүүнүн натыйжасында, инфраструктуралар жана өнөр жай жабдуулары эскиргенине байланыштуу экономикалык ишмердүүлүк басаңдаган облустарда атайын саясат жүргүзүлөт. Бул кырдаалды эмгекти бөлүштүрүүдөгү жаңы эл аралык талаптарга байланышкан дүйнөлүк атаандаштык да күчөтүүдө.

7. Суу жээгиндеги облустар жана аралдар: Европада массалык туризмди жана транспортту өнүктүрүү, суу боюндагы облустарды, аралдарды жана деңиздерди индустриалдаштыруу мындай аймактар үчүн арналган өзүнчө саясатты талап кылат. Мындай саясат алардын тең салмактуу өнүгүүсүн жана урбанизацияны башкарууну камсыздайт. Ошону менен бирге айлана-чөйрөнү сактоо жана аймактык мүнөздөмөлөрдү эсепке алуу талаптары көңүл сыртында калбайт. Деңиз байланыштарында жана деңиз транспортун өнүктүрүүдө суу боюндагы облустардын өзгөчө ролун жана функцияларын эсепке алышы керек.

*Документтин тексти
Маданий мурасты сактоо жөнүндө
Европа Кеңешинин укуктук актылар
жыйнагы (2-бөлүк, Екатеринбург, 2003-жыл)
боюнча текшерилди.*

“МАСТЕР-ПЛАН” деген эмне?

Алексей МУРАТОВ

“Стратегиялык мастер-план: келечекти башкаруу аспабы” китебинен үзүндү.

Укук ээси – “Стрелка” КБ уруксаты менен жарыяланды, Москва, 2014

“Мастер-план” термини тууралуу

“Мастер-план” термини түрдүү мааниде колдонулуп келет. Англис тилдүү кесипкөй адабиятта бул термин адатта “аймактарды пландоо долбоору” же “архитектуралык-шаар куруу концепциясы” деп аталат. Бул жерде сөз ар кандай имараттардын жана комплекстердин долбоорлору түшүрүлгөн райондун, кварталдын же участоктун шаар куруу чечими жөнүндө болуп жатат. Мындай долбоорлор адатта үч өлчөмдүү түрлөр менен коштолуп, анда объекттерди жайгаштыруу үчүн мейкиндиктик алкактар аныкталган чечимдер же “конверттер” болот. Ошондой эле комплекстүү да, тармактык да мүнөзгө ээ болгон мейкиндиктик өнүгүү боюнча стратегиялык документтер “мастер-план” деп аталат. Биринчи тибине мисалы, Дубай же Осло шаарларынын мастер-пландары кирет (Dubai 2020 Urban Masterplan жана Master Plan Oslo Towards 2025). Экинчи тибине Хельсинки шаарынын жер алдындагы инфраструктурасын өнүктүрүүнүн мастер-планы кирет (Underground Master Plan for Helsinki). Байкасаңыз, бул сөз Masterplan жана Master Plan деп ар башкача жазылган. Эреже боюнча, орус тилинде да азыр “мастер-план” деп дефис менен жазылууда. Буга белгилүү голландиялык урбанист Кейс КРИСТИАНСЕ себепчи болду. Анын KСАР Architects & Planners компаниясы 2010-жылы Пермь шаарынын мейкиндикти өнүктүрүү стратегиясын иштеп чыккан. Бул стратегия – шаарды башкаруунун атамекендик практикасында мындай түрдөгү алгачкы документ болуп калды. КРИСТИАНСЕ бул документти “Стратегиялык мастер-план” деп атап койгон. Орусиялык урбанисттердин жана шаар башкаруучулардын чөйрөсүндө термин КСАР киргизген маанисинде тез эле сиңип кетти. Муну Орусия борборунун бийлиги айткан сөздөр да тастыктап турат. Москвага мастер-план керек экенин бир нече жолу Марат ХУСНУЛЛИН айткан. Мэрдин орун басары бул терминди маңызы боюнча мейкиндикти өнүктүрүү стратегиясына жакын болгон мааниде колдонгон. 2012-жылдын 4-декабрында МУФ алкагында өткөн “Мастер-план – жаңы мейкиндиктик саясат” сессиясында жасаган баяндамада ХУСНУЛЛИН башкы план комплекстүү мүнөзгө ээ болгонун белгилеп, борбор калаага социалдык-экономикалык чындыкты эсепке алган документ керек экенин айткан. ХУСНУЛЛИНдин баамында, мындай документ Москванын аймактарын сактоо жана өнүктүрүү принциптерин камтымак¹. Сессияга Москва шаарынын башкы архитектору Сергей КУЗНЕЦОВ жана Башкы план боюнча институттун директорунун милдетин ат-

каруучу Карима НИГМАТУЛЛИНА да катышкан. Алар да “мастер-план” терминин ушул эле мааниде колдонушкан. Ушул эле сөз эксперттик жамаатта да кеңири жайылып кетти. Мисалы, 2013-жылдын июнь айында өткөн “Заманбап шарттарда шаардын өнүгүүсү: коом, бийлик, кесипкөйлөр” аттуу конференцияда “Мастер-план – стратегиялык көз караш” деген темада талкуу болду. Иш-чараны Улуттук изилдөө университетинин Жогорку экономика мектеби “План түзүүчүлөрдүн бирикмеси” менен чогуу уюштурган. Бул изилдөөнүн авторлорунун бири модератор болгон талкууга Урбанистика жогорку мектебинин деканы Александр ВЫСОКОВСКИЙ, “Яузпроект” бюросунун жетекчиси Илья ЗАЛИВУХИН, шаардын өнүгүүсү боюнча белгилүү адистер Андрей ГОЛОВИН (Пермь) жана Юрий КОРЯКИН (Самара) катышты. Алардын баары “мастер-план” сөзүн мейкиндикти пландоо стратегиясына жакын маанисинде колдонушту. Бул терминге биз мындай аныктама беребиз:

Мастер-план – мейкиндикти өнүктүрүү стратегиясы, ал түрдүү топтордун катышуусу менен коомдук бийлик иштеп чыккан шаар куруу компонентин камтыйт. Бул стратегия биринчиден, комплекстүү көз карашты билдирүү үчүн – келечекте жер кандай болушу керектигин көрсөтүү үчүн колдонулат. Экинчиден, өнүгүү максаттарына, күн тартибине жана багыттарына карата коомдук консенсусту түзүүдө пайдаланылат. Үчүнчүдөн, алдыга коюлган максаттарга жетүү ресурстарын жана механизмдерин аныктоодо колдонулат. Төртүнчүдөн, ыкчам пландоо боюнча орто мөөнөттүү документтерди даярдоодо колдонулат. Мастер-план социалдык-экономикалык стратегия менен чогуу иштелип чыгат же аны менен кошо бир документке интеграцияланат.

Бул контекстинен алып караганда “мастер-план” сөзүн “стратегиялык” деген аныктама менен жуурулуштуу туура болчудай. Бирок мастер-план – бул негизи эле мейкиндикти өнүктүрүү стратегиясы эмес, ал анын бир түрү. Документтин өзгөчөлүгү – өнүккөн шаар куруу компоненти. Ал курулуштун ар кандай чөйрөлөрүнүн, зоналарынын жана түрлөрүнүн морфологиясын жана типологиясын караштырат. Бул болсо аны мамлекетти өнүктүрүүнүн мейкиндиктик стратегиясынан айырмалап турат. Анткен менен, мындай түрдөгү чектөөлөргө астейдил мамиле жасаш керек. Шаар курууга жана негизи эле долбоор түзүү ишине байланышкан түшүнүктөр акыркы жылдары өтө ыкчам өзгөрүп, ар кандай өңүттөрдү камтып, баштапкы мааниси өзгөрүлүп жатат. “Дизайн” сөзү бара-бара кантип өзгөргөнү муну тастыктап турат. Стратегиялык пландоодо мастер-план стратегиялык мейкиндиктик пландоонун продуктусу болуп саналат. Мындай пландоо узак мөөнөттүү мүнөзгө ээ

¹ Толук маалымат алуу үчүн: www.slideshare.net/mosurbanforum/20121204-last.

жана чектелүү сандагы максаттар менен тапшырмаларга багыт алган. Стратегиялык пландоо процессинде сөз дайыма тандоо же чектөө тууралуу болот. Биз каалап жаткан жыйынтыкка жетүү үчүн ресурстар тартыш болгон учурда мындан буйтап кетүү мүмкүн эмес. Биринчи орунда турганды экинчи сапта тургандан жана милдеттүү эмес нерседен чыгарып алуу үчүн бир жагынан ички жана тышкы чөйрөлөргө анализ жасап, бар болгон тобокелдиктерди жана потенциалдарды баалаш керек. Экинчи жагынан соңунда сиз каалап жаткан жалпы элес калыптанууга тийиш. Бул болсо айрым бир принциптерге жана баалуулуктарга таянган максаттарды аныктап алыш керек дегенди билдирет – ансыз стратегия иштебейт. Артыкчылыктарды аныктап алуу үчүн так туюндурулган идеология болууга тийиш. Стратегия комплекстүү же жеке, тармактык болушу мүмкүн. Анализдин жүрүшүндө козголчу маселелердин саны мына ушуга жараша болот. Документти даярдоо өнүгүүнүн ар кандай сценарийлерин же стратегиялык альтернативаларды карап чыгуу дегенди билдирген учурлар сейрек эмес. Баса, бул Москва шаарынын Шаар куруу кодексинде борбор калаанын башкы планына тиешелүү бөлүгүндө да каралган (25-берененин 3.2.-пункту). Эгерде стратегия башкаруунун реалдуу аспабы болсо, көрүлгөн чаралар иштеп кетээрин көрсөткөн баалоо системасы зарыл. Мындай система эрежеге ылайык, эффективдүүлүктүн өзөктүк көрсөткүчтөрүнүн (ЭӨК) негизинде түзүлөт. Бул баалоонун жыйынтыктары боюнча стратегия кайра каралып чыгат же актуалдаштырылат. Бул алгоритм ар кандай варианттарда стратегиялык пландоо боюнча адабияттарда кеңири сүрөттөлгөн. Алгоритмди ушул өңдүү документтерди даярдагандардын басымдуу бөлүгү карманышат¹. Стратегия пландоочу документтердин иерархиясында эң жогорку тепкичте турат. Бизнеске пландоонун иерархиясынын үч деңгээли бар: стратегия түзүү, программалоо, бюджет түзүү. Мейкиндикти пландоо системасында да стратегия үч кабаттан турат. Экинчи кабатында орто мөөнөттүү документтер орун алган – шаардын бүтүндөй аймагы, агломерациясы же регион үчүн жер пайдалануу пландары (land-use plans) (анын ичинде башкы пландар). Ал эми эң төмөнкү кабатында күнүмдүк шаар куруу ишиндеги аспаптар. Алар: айрым зоналардын жана участкалардын планировкасы, ошондой эле нормативдер, стандарттар, регламенттер ж.б. Бизнес өкүлдөрү жана коомдук бийлик мейкиндикти пландоо процессинде колдонгон механизмдер окшош болгону менен, олуттуу бир айырма бар. Бизнес өкүлдөрүнө салыштырмалуу коомдук бийлик түрдүү чөйрөдөгү топтор жана адамдар менен, мисалы, жашоочулар, эксперттик жамаат, ишкер чөйрөсүнүн өкүлдөрү, коммерциялык эмес уюмдар ж.б. менен иштешет. Анын атынан иштелип чыккан жана сунушталган бардык стратегиялар коомду бириктирүүчү аспап болууга тийиш. Аны кандайдыр бир деңгээлде жаңы типтеги коомдук мейкиндик катары кароого болот – жарандарды тартуу үчүн түрдүү техникаларды жана кара-

жаттарды колдонуп, кеңири диалог түзгөн платформа катары караса да болот. Ошентип, стратегиялык мейкиндиктик пландоо коммуникативдик пландоого айланат. Абройлуу авторлордун² пикири менен таанышып чыгып, бул терминдин маңызын мындай деп чечмелесе болот:

Стратегиялык мейкиндиктик пландоо – бул комплекстүү процесс, аны түрдүү топторду жигердүү тартуу менен, коомдук бийлик демилгелейт жана уюштурат. Стратегиялык пландоонун жүрүшүндө так жана чектелүү максаттар жана тапшырмалар келечекте ушул жер кандай болот деген образды жаратат. Ошондой эле тандалып алынган перспективага жараша бул жердин узак мөөнөттүү өнүгүүсүн камсыз кылган принциптер жана механизмдер иштелип чыгат.

Бир жагынан стратегиялык пландоо кеңири консенсуска жеткирет. Башка жагынан алып караганда, мындай консенсуска максаттардын жана тапшырмалардын чектелүү топтомунун негизинде жетүүгө болот. Түрдүү оюнчулардан түшкөн көптөгөн идеяларды таштап, стратегиялык тандоону ким жасай алат? Бир нече негизги суроолорго ким токтолот? Адатта мындай ролду өзүнө коомдук бийликтин биринчи адамы алып, муну менен өзүнүн коомдук лидер болгонун тастыктайт. Мындай көрүнүш геосаясий салмагы боюнча да, чөйрөнүн сапаты жагынан да эл аралык рейтингдерде алдыңкы саптарда турган мегаполистерде болот. “Чоң Париж” боюнча консультацияларды Франциянын президенти Николя САРКОЗИ жетектесе, Лондондун, Нью-Йорктун жана Сеулдун мейкиндиктик стратегияларын Борис ДЖОНСОН, Майкл БЛУМБЕРГ жана Ли МЕН БАК өңдүү белгилүү мэрлер түзгөн. Стратегияларды дал ушулар демилгелеп, бул документтерди өз атынан жазылган баш сөз менен чыгарышкан. Ошентип, мастер-план абройлуу адамдын сөзү менен бекемделген саясий макулдашууга айланат.

Стратегиялык мастер-пландын мүнөздөмөлөрү

Жогоруда баяндалгандардан улам мастер-пландын төмөнкүдөй негизги мүнөздөмөлөрүн бөлүп көрсөтсө болот.

1. Ар бир стратегиядай эле, мастер-план да кандайдыр бир максатка таянып, чектелүү сандагы артыкчылыктуу маселелерге басым жасайт. Мындай артыкчылыктуу маселелердин саны адатта төрттөн кем эмес, алтыдан көп эмес болот.

2. Эки негизги башаты болот. Биринчиден, жалпы образга кирген баалуулуктар жана принциптер. Экинчиден, социалдык-экономикалык, геосаясий, технологиялык жана башка контексттерди талдоо. Мындай анализ өнүгүүгө бут тосчу коркунучтарды жана көмөк болчу потенциалды аныктоого жардам берет.

3. Комплекстүү мүнөзгө ээ. Социалдык, экономикалык, экологиялык, маданий жана башка чөйрөлөрдү кошкондо, шаарды турмуш-тиричилигинин түрдүү өңүттөрүн эсепке алат.

¹ Шилтеме: Thompson A.A., Strickland A.J., Thompson J. (1999) Strategic Management. New York, NY.

² Луис Альбрехтс, Алессандро Бальдуччи, Клаус Кунцман ж.б. эмгектерин караңыз.

**Борис ДЖОНСОН,
Майкл БЛУМБЕРГ**
– Лондондун жана
Нью-Йорктун
мэрлери өз атынан
стратегияларды
даярдашкан,
муну менен
алардын аброю
ого бетер өскөн.

4. Шаардын өнүгүүсүндө көптөгөн стейкхолдерлер (пайда алуучулар) менен жигердүү жана көп түрдүү диалогду караштырат. Ушундан улам документ ачык, жеткиликтүү жана кеңири аудитория үчүн түшүнүктүү болот.

5. Техникалык эмес, саясий документ болуп саналат, шаардын мейкиндиктик өнүгүүсүнө карата коомдук бийликтин көз карашын жана пландарын көрсөтүп турат.

6. Узак мөөнөттүү мүнөзгө ээ. 15 жана андан көп жылга өзгөрүүлөрдү көздөйт. Ошол эле маалда биринчи кезекте көрүлчү чаралардын же “ыкчам жеңиштердин” жыйындысы камтып, жакын арада болчу оң маанайдагы өзгөрүүлөрдөн да кабар берип турат.

7. Алкактык документ болуп эсептелинет. Башка документтерде конкреттештирилген өнүгүү багыттарын аныктайт. Эрежеге ылайык, буйрукчул мүнөзгө ээ эмес жана мыйзам статусу болбойт.

8. Долбоорлоо маселелерин да, башкаруу маселелерин да козгойт. Ошол эле маалда өнүгүү механизмдеринин аныктамасы мейкиндиктик стратегияларда барган сайын олуттуу ролду ойной баштады.

9. Негизинен колдо болгон ресурстарды оптималдаштырууга, ошондой эле жаңы инвестицияларды тартууга багыт алган. Жапжаңы чөйрөнү түзгөнгө караганда, түптөлүп калган чөйрөдө иштөөгө ыңгайлашкан.

10. Эрежеге ылайык, жыйынтыктарды баалоо механизмдерине ээ. Мониторинг жүргүзүп, маал-маалы менен жаңылап туруш керек. Эффективдүүлүктүн максаттуу көрсөтмөлөрүн жана негизги көрсөткүчтөрүн камтыйт.

Стратегиялык мастер-пландын бир кыйла эркин форматы документ биринчи кезекте долбоорлорго эмес, процесстерге багыт алганын тастыктап турат. Аны менен кошо стратегияларды даярдоого оюнчулардын мүмкүн болушунча кеңири чөйрөсүн тартуу жана кайра карап чыгып, оңой эле жаңылоого болот. Заманбап мейкиндиктик пландоо – бул чыгармачыл процесс. Луис АЛЬБРЕХТС жана Алессандро БАЛЬДУЧЧИ белгилешкендей, бул процесс стандарттуу эмес жана шаблонго салынбайт: “Жок, бул алдыга коюлган максаттарга жараша ар бир конкреттүү учур үчүн дыкат тандалып алынчу түшүнүктөрдүн, механизмдердин жана аспаптардын топтому”¹.

Мастер-план башкы пландан эмнеси менен айырмаланат?

Мастер-пландарды аймакты пландоо боюнча башка документтер, анын ичинде башкы пландар менен чаташтырып алган учурлар сейрек эмес. Бул документтер шаарлардын түрдүү зоналарынын негизги параметрлерин жана мүнөздөмөлөрүн белгилейт, ошондой эле линиялык инфраструктуранын объектерин чагылдырат.

Анткен менен мастер-план менен башкы пландын ортосунда маанилүү айырма бар. Бул айырма барган сайын азайбастан, тескерисинче көбөйүүдө. Мындай көрүнүш аймактардын өнүгүүсүн башкаруу үчүн ушул эки документ тең бар болушу керектигин тастыктап турат.

Негизги айырмачылыктар документтердин багыттарына, алардын деталдарынын даражасына жана юридикалык күчүнө тиешелүү болот. Башкы план биринчи кезекте жер пайдалануу маселелерин жөнгө салган документ болуп саналат. Анын негизинде жерди пайдалануу пландары, аймактарды пландоо долбоорлору, айрым участктордун шаар куруу пландары ж.б. иштелип чыгат. Ал конуштун бүтүндөй аймагын баштан аяк зоналоо менен камтып, мыйзам статусуна ээ. Стратегиялык мастер-план болсо биринчи кезекте мейкиндикти өнүктүрүүнүн күн тартибин жана аспаптарын аныктайт. Ал узак мөөнөткө, эркин пландалат, салыштырмалуу деталдаштырылбаган форматка ээ, ошондой эле буйрукчул мүнөздөгү документке караганда, макулдашылчу механизмдерге ээ.

Мастер-план башкы планда жетпегендин баарын толуктоого аракет кылат. Жогоруда айтылгандай, бул эки документ бири-биринен айырмаланып, ошол эле маалда толуктап да турушат.

1. Башкы пландар чектегенди билет, бирок дем бергенди үйрөнө албай жатышат. Мастер-план болсо позитивдүү өзгөрүүлөрдү баштоо үчүн импульс катары каралат.

2. Башкы планга комплекстүүлүк жетишпейт. Стратегиялык мастер-пландар зарыл болгон деңгээлде социалдык-экономикалык, геосаясий жана экологиялык көйгөйлөрдү эсепке алат.

¹ Albrechts L., Balducci A. (2013) ‘Practicing Strategic Planning:

In Search of Critical Features to Explain the Strategic Character of Plans,’ in *disP — The Planning Review*. Vol. 49, p. 24.

3. Башкы пландардын мыйзамдар менен белгиленген форматтары, ошондой эле аларды макулдашуу жана бекитүү жол-жоболору бул документти көп деле ийкемдүү жана ыңгайлуу кылбайт. Стратегиялык мастер-пландоо – бул динамикалуу жана чыгармачыл маанайдагы процесс.

4. Башкы план концептуалдык эмес, оперативдүү документ. Анын башкы тапшырмасы – тигил же бул объекттерди жайгаштырууну жөнгө салуу, шаар куруу документтерин иштеп чыгуу үчүн база катары кызмат кылуу. Стратегиялык пландоо биринчи кезекте образдарга, принциптерге жана идеяларга таянат. Анын максаты – шаар кандай боло алат жана кандай болушу керек дегенди баамдоого мүмкүнчүлүк берип, сиз каалаган жыйынтыкка жетүүнүн жолдорун көрсөтүп берүү.

5. Башкы пландар кууш кесиптик мүнөзгө ээ. Алардын тили карапайым адамдар үчүн түшүнүксүз. Алар башкы пландарды иштеп чыгууга формалдуу түрдө гана тартылган – документ даяр болгон учурда коомдук угууларды өткөрүү менен чектелип калат. Стратегиялык мастер-план стейкхолдерлердин кеңири чөйрөсүн тартууга багытталган: өнүгүүнүн күн тартибин талкуулоо мезгилинде да, документти караган маалда да пайда көрүүчүлөр катышат.

Ушул эки документтин ортосундагы айырма кеңири аудитория өздөштүргөн баяндоо форматтарындагы орун жылышууларды көрсөтүүдө. Бул жылыш адегенде живописте жана кинодо чагылдырылып, андан соң телевидениеде жана интернет-коммуникацияларда да жигердүү түрдө көрсөтүлө баштады. Сөз заманбап адамдын кабыл алуусун бөлүп, чачыратып, дүйнөнүн мозаикалык же пикселдик картинасынын панорамалык образына алмаштыруу тенденциясы тууралуу болуп жатат.

Кинематографияда ушундай көрүнүш 1920-жылдары болгон: камеранын ырааттуу жүрүшү кадрларды монтаждап жабыштыруу техникасынын ордуна келген¹. Башкы пландын карталарынын баарын камтыган мүнөзү өз-өзүнчө “ракурстагы” стратегияларга өтүүдө – стратегияны иштеп чыккандар ушуга басым жасашууда. Алар баары тууралуу айтып берүү максатын көздөшкөн жок. Стратегиялык мастер-план – бул маанилүү нерсе тууралуу документ. Анын прожекторлорунун жарыгына иргелген темалар жана суроолор гана кирет.

Мындай ылгап алуу заманбап мегаполистин мүнөзүнө да үндөшөт. Мегаполистин көлөмү чоң болгондуктан аны толук кабыл алуу оор. Бирок ар кайсы мезгилдерде түптөлгөн райондор ортосунда өтө көп айырмачылыктар бар болгондуктан, транспорттук магистралдын линиялары бөлүк-бөлүккө чачырагандыктан, жашыл зоналар менен өндүрүш аймактары чиелешип калгандыктан мегаполисти бир бүтүн катары кабыл алуу өтө оор.

Стратегиялык мастер-план аспап катары

Стратегиялык мастер-пландын аспап катары кандай жөндөмдүүлүгү бар? Шаарды башка-

руу чөйрөсүндө кандай тапшырмаларды чечүү максатын көздөйт?

Бул документ бери дегенде беш аспаптын ролун аткара алат деп эсептейбиз:

- координациялоо аспабы;
- болжолдоо аспабы;
- тартуу аспабы;
- маркетинг аспабы;
- саясат аспабы.

Мына ушул топтомдун негизинде учурда дүйнөдөгү шаарлардын стратегиялык мастер-пландарынын эффективдүүлүгүнө, ошондой эле Москванын шаар курууну долбоорлоо системасында документтин ыктымал ордуна баа берилип келатат. Мындай аспаптар менен эмнени айткыбыз келет?

Координациялоо аспабы болуу. Багыты: шаарды өнүктүрүү чөйрөсүндө айрым бир максаттарды жана тапшырмаларды чечүү боюнча түрдүү бийлик органдарынын узак мөөнөттүү макулдашылган иш-аракеттерине көмөк көрсөтүү. Мастер-план координациялоо аспабы катары төмөнкүдөй негизги мүнөздөмөлөргө ээ:

- алдыга коюлган максаттар жана тапшырмалар так жана алдын ала ойлонуштурулушу керек;
- башкаруунун айрым механизмдерине багыт алышы керек;
- колдонмолордогу максаттар жана тапшырмалар иш-аракеттерге – шаар куруу программаларына, шаар куруу документтерине ж.б. жеңил өтүп кетиши керек;
- максаттуу көрсөткүчтөр болуп, анын негизинде контролдоо системасын түзүп чыкса болот.

Болжолдоо аспабы болуу. Багыты: убакыт жана мейкиндик жагынан реалдуу жана ыктымалдуу ресурстарды натыйжалуу башкарууга көмөктөшүү. Мындай аспап катары мастер-пландын негизги сапаттары:

- колдо болгон жана келечекте болчу ресурстук база тууралуу бирдиктүү элес бар;
- артыкчылыктардын так системасы түзүлгөн;
- комплекстүүлүк: социалдык-экономикалык жана мейкиндиктик көрсөткүчтөр бири-бири менен байланышта. Мунун натыйжасында моделдерди, анын ичинде параметрдик моделдерди түзүү мүмкүнчүлүгү бар.

Жарандарды тартуу аспабы болуу. Багыты: кеңири коомдук мунасага жетүү платформасы катары кызмат кылуу. Бул маңызынан алганда мастер-пландын негизги сапаттары мындай болушу керек:

- түрдүү стейкхолдерлердин принциптери жана баалуулуктары камтылган, алар өнүгүүнүн өзөгү катары кызмат кылат;
- медиа форматтарына өтүп кетүүгө жөндөмдүүлүк: Интернет, басма медиа, көргөзмөлөр жана башкалар;
- кеңири аудитория үчүн так, жеткиликтүү жана көрсөтмөлүү болот;
- шаар куруу ишинде мониторинг жүргүзүүнүн ачык системасы аркылуу стратегияны ишке ашыруунун жүрүшүнө коомдук көзөмөлдү орнотот.

¹ Бул темада: Маккуайр С. Медиа шаары. Медиа, архитектура жана шаардык мейкиндик. М.: Strelka Press, 2014.

Маркетинг аспабы болуу. Багыты: шаарга тыш-кы ресурстарды тартууга жөндөмдүүлүк. Негизги сапаттар:

- учурдагы геосаясий жана экономикалык контекстте шаардын ачык позициясын көрсөтөт;
- ресурстар үчүн эл аралык, регионалдык же улуттук атаандаштыкта күчтүү жактарына, артыкчылыктарга жана өзгөчөлүктөргө басым жасалат;
- чектөөлөрдүн алдында стимулдарга артыкчылык берилет;
- маалыматтык ачык-айкындуулук;
- эл аралык аудиториянын көз карашынан алганда “таңгагы” жагымдуу жана түшүнүктүү болот.

Саясат аспабы болуу. Багыты: бийликтин аброюн бекемдөөгө жана легитимдүүлүгүнө көмөк көрсөтүү. Сапаттары:

- стратегиялардын негизги жоболорун кызмат адамы даярдайт;
- социалдык артыкчылыктарга басым жасалат;
- жүргүзүлүп жаткан саясат так жана ачык-айкын болот;
- ыкчам жана сезилээрлик жыйынтыктарга жетүүгө жол ачкан чаралар болот.

Бул беш аспапты кошкондо стратегиялык мастер-план башкаруу жагынан да, коммуникация жагынан да мүмкүн болушунча натыйжалуу болот. Мастер-пландын мүнөзүн шарттаган тигил же бул өңүтүнө басым жасоо коомдук бийликтин багытына көз каранды. “Оң” жана “сол” деп бөлүнгөнүнө карабастан, биринчиси башкаруу маселелерине, экинчиси жарандардын мындан дагы кеңири чөйрөсүнүн кызыкчылыктарын эсеп алууга көңүл бурат.

Ошол эле маалда жашоочулардын шаардын өнүгүүсүнө катышуусуна дем берүү каалоосунун түшүнүктүү болгон прагматикалык жагы бар. Биринчиден, интерактивдүү коммуникация каражаттарынын өнүгүүсү менен, ар бир адам медиамейкиндикке өзүнүн байкоолорун жана ойлорун оңой эле өткөрө алат. Идеяларды да, жеринде эмнелер болуп жатканы тууралуу маалыматты да топтоо үчүн бул ресурсту колдон чыгарып алуу туура эмес. Экинчиден, жашоочулар төлөп жаткан салык шаардык бюджетте барган сайын чоң салмакка ээ болууда¹. Шаарды башкарууга кеткен чыгымдарды бөлүштүрүү иш жүзүндө шаар чарбасынын кош-инвесторлору катары жашоочулардын муктаждыктарына көбүрөөк көңүл буруу дегенди билдирет.

Экстенсивдүү өнүгүүдөн интенсивдүү өнүгүүгө өтүү

Башкы пландын форматы буга чейин урбанизациялана элек аймактарга көлөмдүү курулуштар менен бекемделген шаарлардын жигердүү өсүшү маалын-

¹ Экономикалык саясат жана Москва шаарын өнүктүрүү департаментине караштуу “Аналитикалык борбор” ГБУнун маалыматына караганда, жеке жактардан киреше салыгы борбордун бюджетине түшкөн акчанын негизги булагына айланууда. Шаардык бюджеттин структурасында бул салыктын үлүшү тынымсыз өсүүдө (2011-жылы 40% болсо, 2014-жылы 50% чейин болду). Ошол эле маалда уюмдардын киреше салыгынын үлүшү азаюуда (2011-жылы 47% болсо, 2014-жылы 35% чейин түшүп кетти).

да пайда болгон. Ушул күнгө чейин “нөлдөн” баштап куруу тууралуу сөз болгондо бул документти колдонуу туура ыкма бойдон кала берүүдө.

Башкы пландын мындай “генетикалык коду” бекем долбоордук документ катары анын күчтүү жактарын да аныктап турат. Ал транспорттук жана инженердик инфраструктуранын өнүгүүсүн функционалдык жана сандык көрсөткүчтөр менен байлап турат (негизинен курулуштардын көлөмүнө тиешелүү көрсөткүчтөр менен). Бир маалда ушундай көрүнүштүн пайда болуусуна башкы пландагы кемчиликтер себепчи: комплекстүүлүк жок, айтылган чаралар бюджеттин мүмкүнчүлүктөрү менен айкалышпай калган. Инфраструктураны түзүү боюнча кенен пландар көп учурда жаңы турак жайдын курулуш долбоорлорун калкалоо аракетине айланат: ээн талаада кварталдар чукул арада пайда болгону менен, мектептердин, бала бакчалардын курулушу, башка шаарлар менен байланыштырчу ыңгайлуу транспорттук тутумдар узак мөөнөткө, кээде белгисиз мөөнөткө кала берет.

Стратегиялык мастер-план – бул биринчи кезекте оптималдаштыруу каражаты. Ал бар болгон контекстте иштин багытын көрсөтүп турат. Муну ар түрдүү өлкөлөрдүн мейкиндикти өнүктүрүү стратегияларына киргизилген принциптер тастыктап турат. Амстердам, Берлин, Ванкувер, Мельбурн жыйнактуу шаардын принциптерин карманат. Бул болсо курулуштар туурасына жайылбастан, урбанизациялаштырылган аймактарды жыш кылуу дегенди билдирет. Мындай учурда регламенттерде участоктордун максималдуу эмес, минималдуу уруксат берилген жыштыгы аныкталат (Чоң Париж). Же болбосо “экинчилик девелопментке” дем берүү чараларын (Нью-Йорк, Чикаго), же аралаш курулушка жана коомдук транспортту өнүктүрүүгө багыт алган (Нью-Йорк) принцип. Мында жаңы объекттер аялдамаларга бир радиус аралыкта курулушу керек (Берлин, Ванкувер, Копенгаген ж.б.). Бул принципти башкача да түшүндүрсө болот: адегенде инфраструктура, андан соң девелопмент.

Дагы бир принцип – Сингапурдагыдай шаардык өзүнчөлүктү сактап калуу. Мында шаардык жамааттар да, мурастар да чогуу сакталып, тыгыз байланышта турат. Буга Нью-Йорктон Шанхайга чейин ар кайсы шаарларда өзгөчө көңүл бурулат.

Стратегиялык мастер-план – бир заматта өсүштүн эмес, эволюциялык өнүгүү доорунун документи. Документтин өзгөчөлүгү да мына ушунда. Жашоочулар менен диалогко багыт алуунун бирден бир себеби, курулуштар бар болгон аймактарда өз укуктары жана кызыкчылыктары бар адамдар сөзсүз болот. Башкаруу механизмдери долбоордун механизмдерине салыштырмалуу артыкчылыктуу болгонун да мына ушуну менен түшүндүрсө болот. Эгерде шаар түптөлүп калса, аны долбоорлоо зарылчылыгы болбойт. Бирок өнүгүүсүн тескеп туруш керек. Шаарды тыгыздоо – ал эми дал ушуга көптөгөн стратегиялык мастер-пландар багыт алган – ресурстар, биринчи кезекте финансылык жана энергетикалык ресурстар тартыш болгон шарттарда – бул рационалдуу процесс. Ал бардык жерден үнөмдөп калууга жол ачат. Тагыраак айтканда, мээни жана убакытты кошпогондо, дээрлик бардык жерден үнөмдөөгө шарт түзөт.